

Välirikatsaus suomen kielen juuriin

TERHO ITKONEN (Helsinki)

(Jatkoa edelliseen vihkoon.)

5. Ekskurssi: suomalais-karjalainen yhteys ja muinaiskarjala

Edellisen jakson pohdinnat osoittavat, että myöhäiskantasuomen käsitettä ei sellaisenaan voida pitää enää voimassa. Ei voida olettaa, että myöhäiskantasuomi on ollut alueellisesti suppearajainen ja kielellisesti yhtenäinen kielimuoto; se on pikemmin vain se kronologinen taso, johon kulloinkin sijoittuvat yleisitämerensuomalaisen levikin saavuttaneet kantasuomalaiset uudennokset, eikä tuo taso kaikkien uudennosten osalta sijoitu läheskään samaan aikaan. On toisaalta huomattava, että oletettavat pohjois-, itä- ja eteläkantasuomi päinvastoin ovat olleet alueellisesti (verraten) suppearajaisia ja kielellisesti (suhteellisen) yhtenäisiä kielimuotoja; jos ei näin ajatella, nämä käsitteet menettävät operationaalinkin tehonsa. Mutta kronologisesti ne ovat vielä väljempiä rekonstruktioita kuin myöhäiskantasuomi. Esim. pohjoiskantasuomeksi voidaan katsoa Länsi-Suomessa puhuttu itämerensuomalainen kielimuoto niistä ajoista, jolloin se äänteellisesti oli vielä varhaiskantasuomen tasolla, niihin aikoihin, jolloin kantasuomen äänne­muutokset jo olivat tapahtuneet ja vanhimman pohjoiskantasuomalaisen sanastokerrostuman päälle ehkä oli kerrostunut eteläkantasuomalaisia aineksia. On melkein makuasia, milloin pohjoiskantasuomalaisen vaiheen katsotaan loppuneen; jonkinlaisena terminus ante quemina voidaan pitää toisaalta Suomen varhaismurteiden eriytymisen alkua ja toisaalta vepsään asti ulottuneen länsisuomalaisen vaikutuksen loppua. Näistä edellinen terminus ante quem on ilmeisesti vanhempi, ja jo siitä seuraa, etteivät kaikki pohjoisitämerensuomalaiset sanastoyhtäläisyydet ilman muuta juonnu pohjoiskantasuomesta; osa on peräisin sitä lähinnä seuranneista kehitysvaiheista.

Paitsi koko pohjoisitämerensuomen peittäviä levikkikuvia on runsaasti sellaisia, joiden ala peittää suomen (sekä länsi- että itämurteet tai edustavan osan niistä) ja karjalan, mahdollisesti myös lyydin ja inkeröisen (joskus vain esim. suomen ja lyydin) mutta ei ulotu vepsään saakka. Tällaisillekin piirteille kannattaa omistaa lyhyt katsaus. Äänneopin puolelta on alueeltaan tällä ta-

paa rajoittuneita yhtäläisyyksiä tosin vaikea osoittaa, mutta muoto-opista pistävät silmään *saadaan, otetaan* -tyyppiset passiivin preesensmuodot (alk. niiden sijasta **sādaksen, *ottadaksen* t. **ōiteētaksen*). Sanastoyhtäläisyyksiä kertyy peräti n. 320, nimittäin seitsemän vanhaa omaperäistä sanaa, kolme balttilaista lainaa, yli 20 germaanista lainaa, n. 210 omaperäistä uutta perusvartaloa, n. 80 johdosta tms. sekundaaria muodostetta ja muutama merkitykseltään eriytynyt sana. Esimerkkejä:

Vanhoja omaperäisiä sanoja: *jousi, koppelo, kuroa, ponsi, salko, sompa, viti*.

Balttilaisia lainoja: *helle, keli, siula*.

Germaanisia lainoja: *allas, kasa, lattia, naava, palsi, pelastaa, raippa, raivata, raivo, raunio, ruhtinas, runo, ruokko, tade, tehdas, tinka, tunkio, viikko, vuokra, äyräs*.

Omaperäisiä uusia perusvartaloita: *alli, ehto, ehtyä, estää, evä, hairahtaa, heilua, hinkalo, hoppu, hyöty, häipyä, hälistä, jyrkkä, jäykkä, kaataa, kaino, kamana, kekri, kelo, keto, kuopia, kyykky, käpertyä, kököttää, leimu ja leimahtaa, loiva, lyhde, läjä, melu, myrsky, naputtaa, nihkeä, nilkka, näykätä, papattaa, parkua, parsia, patistaa, penkoa, pirskua, putkahtaa, pyrskää, pärskää, pökkö ja pöckelö, rappio, rasittaa, rehenellä ja rehottaa, roiskahtaa, rovio, ryhtyä, rynnätä ja rynnistää, (käsi)rysy, ryökäle, rähistä, räiskää, räpylä, sapa(ro), selata, siekale, silppu, sojo(ttaa), suihkaa ja suihku, säpäle, särkkä, tanakka, toeta, torkkua, tukala, tyrsky ja tyrskää, töksähtää, uuras, viekas, viiksi, viima, vilske ja vilskahtaa, ypö (yksin), ärjyä*.

Johdoksia yms.: *ensi, ensimmäinen, halki, hiljetä, johde, jäätää, jäätikkö, katkera, keuhko, koillinen, luomi, moinen, muin/oin ~ -en, muukalainen, muutama ~ muudan, naara(s), nelistää, näkyvissä, perillinen, perintö, polku, puoltaa, pyörre, pyörtyä, päätyä, rakkine, repale, riite, torahammas, tähdätä, ukonkaari 'sateenkaari', umpinainen, uneksia, vaal/ea ~ -akka ~ -appa, vastahakoinen, äkkinäinen, äkämä*.

Merkitykseltään eriytyneitä sanoja: *juuri 'aivan, ihan', riista 'metsän anti', sorea 'kaunis', sulhanen 'fästman'*.

Yleisitämerensuomalaisiin ja pohjoisitämerensuomalaisiin sanoihin (edellä s. 204—206, 219—221) verrattaessa näissä sanoissa kiinnittää huomiota omaperäisen uudisluonnin kasvava osuus lainasanojen osuuden kustannuksella, samoin se, että noissa uusissa omaperäisissä sanoissa on huomattavan paljon ekspressiiviä sanastoa. Huomio kiintyy myös siihen, että venäläisiä lainoja ei joukkoon mahdu. Se selittyy siitä, että ei tunnu olevan venäläisiä lainoja, jotka olisivat levinneet suomen länsimurteisiin mutta jotka silti puuttuisivat vepsästä.

Jos kielenilmiöiden levikki kuvastaisi kaavamaisesti niiden ikää, olisi suomalais-karjalaista sanastoa kauttaaltaan pidettävä nuorempana kuin niitä sanoja, joiden levikki yltää suomen länsimurteista vepsään. Kyseessä olisivat tämän ajattelutavan mukaan sanat, jotka ovat syntyneet suomen länsimurteissa ja lähteneet sieltä liikkeelle itää kohti niin myöhään, etteivät ole ehtineet tavoittaa omaksi kielekseen eriytynyttä vepsää vaan ovat pysähtyneet (muinais)kar-

jalaan. Varmaan näin onkin useimmissa tapauksissa. Kuitenkin on ilmeistä, että joukossa on myös vanhempaa ainesta, jopa sellaista, joka on kiistattomasti kuulunut jo pohjoiskantasuomeen. Selvimmin tätä osoittavat joukkoon sisältyvät vanhat omaperäiset, siis jo varhaiskantasuomesta periytyneet sanat. Näyttää siltä, että Länsi-Suomen pohjoiskantasuomalaisissa keskuksissa käyetyt sanat ovat toisinaan voineet jäädä paikoilleen tai levitä enintään karjalaan asti mutta jättää vepsän silti koskematta; vepsähän (ja karjala) rakentuikin juuri pohjoisten ja itäisten aineiden liittyessä yhteen, jolloin tietysti osa kummankin ryhmän varhaisaineistoa jäi käyttämättä. Hyviä esimerkkejä tuollaisesta vanhan sanan paikoilleen juuttumisesta ovat suomen länsimurteiden germaanisesta lainasanat *lieko*, *rasia* (Koivulehto 1982), *juko* (yksinäis-k:llisena) ja *nauta*. Niistä *lieko* ja *rasia* on äännekriteereistä päätellen varmasti ja *juko* ja *nauta* todennäköisesti lainattu jo pohjoiskantasuomen aikoihin, eivätkä ne silti ole edenneet lukuisien muiden samanaikaisten ja -paikkaisten aineiden mukana suomen itämurteisiin, karjalaan ja vepsään.

Suomalais-karjalainen ja pohjoisitämerensuomalainen sanastokerrostuma limittyvät siis ajallisesti: suomalais-karjalainen kerrostuma on keskimäärin nuorempi, mutta silti siihen kuuluu aineksia, jotka ovat yhtä vanhoja kuin pohjoisitämerensuomalaisen kerrostuman vanhimmat elementit.

Aivan kuten pohjoisitämerensuomalaiseen sanastokerrostumaan liittyy suomalais-karjalaiseenkin jonkinlaisena kylkiäisenä ryhmä sanoja, joiden levikki ulottuu vatjaan. Tässä ryhmässä on n. 40 jäsentä: 3 vanhaa omaperäistä sanaa, 3 germaanisesta lainaa, n. 25 omaperäistä uutta perusvartaloa ja kymmenkunta johdosta tms. Esimerkkejä:

Vanhoja omaperäisiä sanoja: *suppa*, *suppea* -pesye, *vero*, *viileke*.

Germaanisista lainoja: *huokea*, *mitta*, *pyrkiä*.

Uusia omaperäisiä vartaloita: *eväs*, *harpata*, *hiuka*, *ilkeä*, *liekku*, *mättää*, *nauha*, *palvata*, *pamahtaa*, *peippo(nen)*, *penger*, *piehtaroida*, *pylväs*, *pöyheä* ja *pöyhistyä*, *riuhtoa*, *riuku*, *selvä*, *suvaita*, *säilyä* (vatj. *säülüä*), *tappura*, *tumma*, *visva*, *vuohinen*.

Johdoksia yms.: *avanto*, *eri*, *itikka*, *jotta*, *miehusta*, *mokoma*, *penikka*, *raato*, *sisus*.

Näihin tapauksiin pätevät jälleen samat kolme selitysmahdollisuutta kuin s. 222—223 puheena olleisiin pohjoisitämerensuomalais-vatjalaisiin sanastopiirteisiin.

Itäisten (karjalais-vepsäläisten) kielimuotojen yhteispiirteiden rinnalle vuorostaan sijoittuvat sellaiset suppealevikkiset piirteet, jotka voidaan nykylevikkinsä perusteella palauttaa muinaiskarjalaan mutta jotka eivät edustu vepsässä. Tämmöisissä sanoissa erottuu useitakin ryhmiä levikkialueen laajuuden mukaan. Täyteläisimmillään levikki käsittää suomen itämurteet (ja lisäksi vielä idästä vaikutusta saaneet kaakkoishämäläiset murteet ja Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan murteet), inkeroisen, karjalan ja lyydin; laihimmillaan se voi

koostua vain osasta suomen itämurteita tai inkeroisesta + karjalasta. Heikki Leskinen on erityistutkimuksessaan (1980: 253—256) lajitellut muinaiskarjalaisuuksia varsinkin sen mukaan, kuinka laaja levikki niillä on suomen nykyisissä itämurteissa, ja tehnyt siltä pohjalta eräitä kronologisia päätelmiä. Itse olen tässä vaiheessa tyytynyt lajittelemattomaan aineistoon, jonka kaikki jäsenet kuitenkin täyttävät vähintään äsken mainitun suppeimman mahdollisen levikkialueen. Näin saadaan kokoon pari muoto-opin piirrettä (*-loi-* monikko, venäläisperäinen *-niekka-*johdin), pari sanaston äännepiirrettä (*kouhko*, lyhyt-a:llinen *lattia*) ja yli 130 sanaa: nelisen vanhaa omaperäistä sanaa, pari balttilaista ja pari germaanista lainaa, n. 110 uutta omaperäistä sanavartaloa, n. 20 johdosta tms. ja muutama sanaston merkitysseikka. (Venäläisiä lainoja ei ikäysvaikeuksien vuoksi ole otettu lukuun; sellaiset venäläiset lainat, jotka rajoittuisivat karjalaispohjaisille alueille mutta puuttuisivat vepsästä, näyttävät kyllä olevan varsin harvinaisia.) Esimerkkejä:

Vanhoja omaperäisiä sanoja: *suoltaa, talja, udella, vehnä*.

Balttilaisia lainoja: *kuurne, vihvilä*.

Germaanisia lainoja: *rahe* 'talvinuotta', *renki* 'sanko, kiulu'.

Uusia omaperäisiä sanoja: *ettone, huttu, jystää, jytty, kivos* 'kinos', *kontu, kumpa* 'joka' (rel.pron.; ink. ja karj.), *kurvitsa* 'pisama', *kyly* 'sauna', *leve* 'hahtuva', *lipsu* 'lihta', *löttö* 'huono virsu', *nero, nika, nirsä* 'ikenet', *niuha, niukka, nuokka, norppa, nuiva, nuojua, nuttu, nuurua, näivertää, närte, patso* 'paistikas', *poloinen, purhistua* ja *purhakka, päteä, pöyry* 'lehmisavu', *raklattaa, ramakka, retva(kka)*, riittää 'vetää jäähän', *rääpistyä* 'kuihtua, väsyä', *rötös, (yö-, nahka)/siikko* 'lepakko', *siide, sipsu* 'märkä lumi', *solahtaa* ja *solua, sypeä, teppo* 'heinäsirkka', *tuhjo* 'pensas', *töppönen, törkeä* ja *törky, vankua, vento, virnistää, äkätä, äpäri/e ja -ikkö* 'odelma', *ölkätä, ölistä*.

Johdoksia yms.: *epä-*alkuiset yhdyssanat (*epä/itoinen, -kuntoinen* yms.), *iltanen* 'illallinen', *korvo, neiti, näköpää* 'poski', *puida, puolukka, puoska, ripsua* 'puhdistaa lehtiluudalla', *sarvena, sekä, seukko* ~ *seukku* 'serkku', *soikko, sydäntyä, tum(m)eh-tua, yltää*.

Sanaston merkitysseikkoja: *hukka* 'susi', *ilta* 'ehtoo' (ks. edeltä s. 217), *lyhde* 'sitoma (puimattomista oljista)', *porkka* 'pönnkä, tukipuu' (germ. laina, ks. esitystäni 1957: 100—101), *päkiä* 'jalkapöytä', *rieska* 'eräänlainen leipä', *suomi* 'suoli'.

Tällaiset piirteet suhtautuvat itäkantasuomeen kuten suomalais-karjalaiset piirteet pohjoiskantasuomeen. Pääosin ne siten ovat varmasti nuorempia kuin itäkantasuomi, mutta esim. neljän vanhan omaperäisen sanan ja parin balttilaisen lainan mukanaolo antaa aiheen otaksua, että joukossa on myös tuohon hypoteettiseen kantamurauteeseen palautuvia aineksia, jotka ovat syystä tai toisesta huuhtoutuneet vepsästä pois (*vehnä*-sanana osalta ks. edeltä s. 213—214).

Sellaisia piirteitä, joiden levikki ulottuu vatjaan, on vain kourallinen. Nii-

den joukossa on yksi tärkeä muotoseikka (kieltoverbin imperatiivin *e*:llinen asu *elä*) ja muutama sanastoseikka; näitä olen esitellyt jo edellä s. 214.

6. Kantasuomen murteiden suhde kantalappiin

Toistaiseksi vähälle selvittelylle jäänyt kysymys on, mikä on lapin kielen suhde itämerensuomalaisten kielten murreryhmytykseen. Kuten mainittu (edellä s. 206), yhtenäisillä kantakielillä operoiden on päädytty olettamaan, että varhaiskantasuomi on haarautunut kahdeksi päämurteeksi, kantasuomeksi ja (varhais)kantalapiksi vuoden 500, viimeaikaisten päätelmien mukaan vuoden 1000 seuduilla eKr. Tällaista oletusta tuntuvat varsinkin äänneasiat tukevan. Kantalappi ei ole näet lainkaan osallistunut kantasuomen tyypillisiin äänne-teenmuutoksiin, jotka nähtävästi on sijoitettava tuota vuosilukua seuranneeseen aikaan, ellei joiltakin osin jo hiukan varhemmaksiin. Ennen kielen jakautumista kantalapin puhujien esi-isät näyttävät puhuneen enintään lievästi muusta varhaiskantasuomesta eriytynyttä reuna-alueen murretta. Esim. kantasuomen balttilaislainoista on tuohon murteeseen ehtinyt välittyä parikymmentä, vieläpä nimenomaan sellaisessa asussa, jossa kantasuomen äänne-teenmuutokset eivät olleet vielä toteutuneet. Niinpä vksm. *š on noissa lainoissa omaksuttu lappiin sellaisenaan; kantasuomessa se on myöhemmin kehittynyt *h*:ksi, kantalapissa *s*:ksi: *lohi* ~ lp. *luossâ*, *hihna* ~ lpL *sas'nē*. Siltään on lappiin omaksuttu myös esim. vksm. konsonanttiyhdytymä **kt* (alkup. tai < *-*ŋkt*-; jatka-jina ksm. *ht*, *tt*, klp. *kt*, esim. *lahti* ~ lp. *luok'tâ*, *tytär* : *tyttäre-* ~ lpEt. *dâkχ-târe*), konsonanttiyhdytymä **ln* (> ksm. *ll*, klp. ≡, esim. *halla* ~ lp. *suol'dne*) ja *t i:n* tai sen edeltäjän *e:n* edellä (> ksm. *s*, klp. ≡, esim. *reisi* ~ lp. *ruoi'dâ*). Tämänäikaiset lainat ovat lapissa osallistuneet toisaalta sellaisiin tyypillisiin äänne-teenmuutoksiin kuin *š > *s*, l. tavun *a* > *uo*, l. tavun *o* (alkup. *e:n* edellä) > *uo*, l. tavun *i* > *â* (näistä muutoksista esimerkkejä edellä), *ns* > *ss* (*ansa* ~ lp. *vuos'se*). Taannoin, varsinkin 1976 on Koivulehto osoittanut todennäköiseksi, että tähän ikäkerrostumaan kuuluu samojen äännekkriteerien perusteella myös itämerensuomen kautta lappiin välittyneitä hyvin vanhoja germaanisista lainoista, sellaisia kuin *ruow'de* (~ sm. *rauta*; huom. *a* > lp. *uo*), *suow'de* 'kidus' (~ sm. *haut*; huom. *š > *ims. h*, lp. *s* ja *a* > lp. *uo*), *buol'dâ* (~ sm. *palsi*; huom. *t i:n* edellä > *ims. s*, lp. ≡; *a* > lp. *uo*), *gier'dât* (~ sm. *kärsiä*; huom. *t i:n* edellä > *ims. s*, lp. ≡; *ä* *ims. ≡*, lp. > *ie*), *sâggje* (sm. *sija*; huom. *i* > lp. *â*), *guos'se* 'vieras' (~ sm. *kansa*; huom. *ns* > lp. *ss* ja *a* > lp. *uo*).

Joskus tuhatkunta vuotta eKr. tapahtunut kantalapin ja kantasuomen eriytyminen, jota kummallakin taholla ovat seuranneet vastapuolelle tuntemattomat äänne-teenmuutokset, voi tuntua maantieteellisistä syistä hiukan odottamattomalta. Miksi samat rajanaapurukset, joiden murteet siihen asti olivat ol-

leet käytännöllisesti katsoen yhtä, erkanivat nyt toisistaan noin selvästi, vaikka maantieteellinen naapuruus yhä jatkui? Tähän on vastattava, että kielellinen eriytyminen kuten yhdentyminenkin on sosiaalinen ilmiö, joka viime kädessä riippuu kielenpuhujien yhteenkuuluvuuden tunteen asteesta. Kuvaavaa on, että esim. naapuruksina olevien vanhojen suomalaisten emäpitäjien rajat miltei aina ovat kehittyneet myös jonkinvertaisiksi murrerajoiksi; vastaavainen eriytyminen pitäjien sisässä on paljon harvinaisempaa ja yleensä myös lievempää. Pitäjän asukkaiden tunne samaan kiinteään yhteisöön kuulumisesta on kielenparttakin yhdistänyt, pitäjänraja erottanut, vaikka rajan yli on oltu tekemisissä naapurien kanssa. Kantalappalaisia edeltänyt murreyhteisö on epäilemättä ollut monessa mielessä sulkeinen kokonaisuus; se on eronnut naapureina olevista muista varhaiskantasuomalaisista antropologisesti, kulttuurisesti ja ainakin jonkin verran jo kielellisestikin. Juopaa on varmasti suurentanut uusien balttilais- ja germaanisvaikutteisten elinkeinojen ja germaanismallisen yhteiskuntajärjestyksen tulo kantasuomalaisten keskuuteen: lappalaisten yhteisöä ne eivät ole saavuttaneet, ja vaikka niihin silläkin puolella on ehkä liittynyt prestiisin hohtoa, ne on pääosiltaan torjuttu eräänlaisena »ei-lappalaisena» elämänmuotona. Juuri tällaisissa oloissa, kaikinpuolisen »naapuruosposition» tiedostuttua, on lappalaisten yhteisössä helposti torjuttu myös kantasuomalaisten kielelliset uudennokset ja annettu kielen vuorostaan liukua niistä poikkeavaan suuntaansa.

Kielimaantieteen opetuksiin kuuluu kumminkin se, että jyrkät ja perusluonteisetkaan murrerajat harvoin ovat absoluuttisia; rajan yli tihkuu aina vaikutuksia jompaankumpaan tai molempiin suuntiin, ja murteiden jyrkähköjen valtarajojen kahta puolta ryhmittyy tavallisesti loivempia lisärajoja, jotka noista vaikutuksista kielivät. Lapin ja itämerensuomen kesken ovat kosketukset jatkuneet kantasuomen aikaisesta erosta huolimatta myöhäisiin aikoihin, ja ne kuvastuvat mm. rajan kahta puolta omaksuttuina lainasanoina, usein muinakin kielenpiirteinä. Tuntuu houkuttelevalta tutkia, voitaisiinko noita kosketuksia seurata kantasuomen aikoihin asti: kurkistaa, onko joidenkin kantasuomen osien vuorovaikutus lapin varhaismuotojen kanssa ollut vilkkaampaa kuin kantasuomen muiden osien. Silloin on koetettava levikki-, äänne- ja muiden kriteerien avulla karsia kaikki sellaiset yhtäläisyydet, jotka perustuvat myöhäiseen lainautumiseen. Työ ei ole kaikilta osin aivan helppo, mutta joihinkin todennäköisyyksiin voidaan päästä. Samoin on karsittava yleisitämerensuomalaiset kielenilmiöt, jotka ovat lappiin lainautuneet. Esim. sellaisten yleisitämerensuomalaisten uudispiirteiden kuin lainasanojen *halla* tai *rauta* tai deminutiivinjohtimen *-oi* esiintyminen lapissa ei vielä todista mitään nimenomaan tietyn kantasuomen alueen ja lapin vuorovaikutuksesta. Sen sijaan on keskityttävä katsomaan, mitä vanhaa yhteisperua kantasuomen oletettujen kolmen pääryhmittymän — etelä-, itä- ja pohjoiskantasuomen — erityispiiri-

teissä ehkä on ollut kantalapin kanssa. Tällainen tarkastelu sopii samalla jonkinlaiseksi testaukseksi, jonka avulla kantasuomen kolmimurteisuuden teoriaa voidaan koetella.

Sanaston alalla pistää silmään lappalaisten kaksi vanhaa heimonnimeä, joiden on voitu osoittaa palautuvan samoihin varhaiskantasuomalaisiin lähtömuotoihin kuin eräät itämerensuomalaiset heimonnimet: yleislappalainen *sabmēlāš* (= sm. *hämäläinen*, alk. *šämälärj'še) ja vain rudimentaarisesti säilynyt *vuovjoš* (vrt. sm. *vatjalainen*; molemmat *vakja 'vaaja' -sanana johdoksia). Ks. Erkki Itkonen 1941a: 76–93, 1961: 104–112. Ne tuntuvat olevan eräänlaisia johtofossiileja, jotka viittaavat kantasuomen kahden äärialueen suuntaan. Olenkin 1972: 94 kirjoittanut, että »nämä sanat voivat heijastaa juuri pohjois- ja kaakkoiskantasuomen varhaista levintää: lappalaisten vanhoja isäntiä ja kauppatuttavia olisivat olleet toisaalta hämäläiset (ehkä nimenomaan Suomessa kiinteähkösti asunut eränkävijäheimo, joka on voinut toimia kaupallisena välittäjänä myös Viroon päin), toisaalta kaakkoiskantasuomalaiset [o: itäkantasuomalaiset], toinen eränkävijäheimo, joka kiinteimmin asuvalta kolkaltaan näyttää liittyneen vatjalaisiin [o: vatjalaisten esi-isiin] ja on voinut toimia näiden vouteina lappalaisia hyödynnettäessä.» Samalla mainitsin, ettei itämerensuomessa »voida selvään erottaa mahdollista tuonaikaista lappalaisten lainasanojen kerrostumaa», ja jatkoin: »Kuitenkin voidaan panna merkille, että on parikymmentä sellaista itämerensuomalais-lappalaista perintösanaa, jotka edellyttävät yhteistä varhaiskantasuomalaista lähtömuotoa ja jotka tavataan vain pohjoisryhmän kielissä. – – Niiden nykyinen levintä saattaisi ainakin osaksi kuvastaa hyvin vanhaa tilannetta: sanat ovat ehkä jo varhaiskantasuomessa kuuluneet nimenomaan niiden kielenpuhujain (mm. hämäläisten esi-isien?) sanavarastoon, jotka ovat asuneet lähimpänä lappalaisten aluetta, missä sitten sen ja muiden kantasuomalaisten raja tuolloin lienee kulkenutkin.»

Tuolloisia havaintojani voidaan nyt hiukan täsmentää. Vanhoja pohjoiskantasuomalais-lappalaisia sanoja näyttävät olevan ainakin seuraavat (en laske mukaan karjalais-vepsäläisiä sanoja, koska ne ovat selitettävissä itäkantasuomen peruksi; moniselitteisinä jätän aluksi myös vatjassa esiintyvät sanat pois):

anoppi (sm., karj., lyyd., veps.) ~ lpEt.—T *vuone* (< *anam); varma vastine myös vogulissa, mahdollisia lisäksi ostj., unk., sam.

appi (sm., karj., lyyd., veps.) ~ lpEt.—T *vuop'pā*; vastineita tšer., ostj., vog., unk., Janhusen mukaan (1981: 18–19) suffiksiksi sortuneena myös sam.

appaa (sm., karj., veps.; huom. kuitenkin johdokset vir. Kodavere *ape*, E *appäl'*) ~ lpL—T *vuop'pot*.

hirvas (sm.-karj.) ~ lpEt.—T. *sārves* < baltt.

häväs (sm. länsimurt.) ~ lpL—N *sæppe*.

jousi (sm., karj.) ~ lpL, Ko.—T **juok'sâ*; vastineita mord., tšer., ostj., vog., unk., sam.

joutsen (sm., ink., karj., lyyd., veps.; myös vir. Kihnu *joos*, Kuusalu run. *joue*) (< **jon't'sen*) ~ lpEt.—T *njuk'čâ* (< kai **noŋk't'se*; heikossa asteessa **nuoγčĕĝ* > **nuγčĕĝ*, siis diftongin oikeneminen labiovelaarisen konsonantin edellä).

jä(ä)htyä (sm., ink., karj. < **jäkštü-*; vepsässä oudosti *jäuhtu-*) ~ lpL *jieksöt* 'jäähdyä (ilma)', T *jiksem* 'kylmä'; vastineita mord., tšer., ostj.

kaalata, kahlata (sm., karj., lyyd.) ~ lpEt.—T *gallet*, lähinnä < **kälä-*, johon lähtömuotoon palautuvia vastineita myös mord., tšer., votj., syrj., vog., ostj., unk. Vokaaliston takia on mahdollista (Wickman 1968: 238—240), että ims. sana on vanha laina lapista kuten esim. *vaara* 'mäki, vuori' < *varre*.

kalki 'karva' (sm.) ~ lpEt.—T *guol'gâ*; vastine mordvassa.

kannus 'noitarumpu' (sm., karj.) ~ lpI—Kld. **goawdes* < **komtas*.

koppelo (sm.), *koppala* (karj., lyyd.) ~ lpEt.—T *goap'pel*.

koskea (sm., ink., karj., lyyd.) ~ lpL—T *guos'kât*.

kuroa (sm., ink., karj.) ~ lpEt.—T *gorrât*.

kuukso, kuusanka (sm., karj., lyyd.) ~ lpL—T *guovsâk* toisintoineen.

launi (sm., karj.) 'kalakoukku' ~ lpL, Ko., Kld. **tuow'dnâ*.

luja (sm., karj., lyyd., veps.) ~ lpL—I *logje* 'rauhallinen, kesy, hiljainen'.

lunka (sm. hämäläismurt.) 'tuohen- tai niinenlähdön aika' ~ lpN *log'gě-muorrâ* 'puu, joka halkeaa lustoja myöten', L—N *log'got*, I—Kld. **log'get* 'kiskoa tuohta t. maasta turvetta' < baltt.

lämsä (sm., karj., lyyd., veps.) ~ lpEt.—T *law'že* 'ohjashihna'; vastineita syrj., ostj., vog.

malo 'rako, loma' (sm.) ~ lpL, I—Kld. **muolos* 'rantasula (keväällä)', T *mîlle*.

naama (sm., ei lounaismurt.) ~ lpEt.—T *namme* 'poronsarvia peittävä karvainen nahka'.

nila (sm., karj., lyyd., veps.) ~ lpL—Ko. *njâlĕ*; vastineita mord., ostj.

nojela 'notkea, vetelä' (sm. hämäläismurt., veps.) ~ lpI **njuoggjâl*.

näätä (sm., karj., veps.) ~ lpL—T *nætte*.

oiva (sm., karj.), *oivallinen* (sm., karj., lyyd.) ~ lpEt.—T *oai've* 'pää (ruumiin-osana), ylin osa'; vastineita tšer., ostj., vog., sam.

orpana 'naimisissa oleva tytär t. sisar; serkku; sukulainen' (sm. länsimurt.) ~ lpEt.—T *oar'ben* 'sisar, sisko' (vanhalla indoeur. taholta lainatulla *orpa*-kannalla vastineita myös laajemmalti etäsukukielissä).

osua (sm., karj., lyyd., veps.) ~ lpEt.—Kld. *oaž'žot* (johdos vanhasta indoeur. lainasta *osa*, jolla mahdollisia vastineita myös muissa etäsukukielissä).

palsi 'kova maakerrostuma yms.' (sm.), 'reuna, varsi, äyräs' (karj.) ~ lpEt.—L **buol'dâ* 'metsä, mäenrinne' < germ.

polttaa (sm., ink., karj., lyyd., veps.) ~ lpEt.—T *boal'det* (< **polta-*). Sm.-

karj.-veps. tyyppin vielä tarkempi vastine on mord. *pułłams*; sen sijaan vatj. *pułłettā*, vir. *pōletada* ovat eri tyyppiä.

potkea 'lappaa nuotta veteen' (sm., karj.; myös vir. saarimurt. *pōtk* 'verkonlaskupaikkana käytetty matalikko') ~ lpEt.—T *boat'kot* 'paloitella, katkoa' (< **potko-*).

purmu 'hinkalo, teerenkaha, nauriskuoppa yms.' (sm., karj., lyyd., veps.) ~ lpEt.—L, I—T **buor'dnâ* 'maan pinnalle tai sisään tehty säiliösalvos'; mahd. vastineita tšer., votj., syrj. Lp. sana viittaa lähtömuotoon **porne* tai **parne*; kukaties ims. sana on ikivanha laina siitä (äännesuhteeseen vrt. *tunturi* < lp. *duoddâr*, *pułju* 'harju' < *buol'žâ*).

rai(h)na 'hylky, raja', *raihna/s*, *-inen* (sm.), karj. *rainivo* 'hylky, rappio' ~ lpN—Ko. *ruoi'dnât* 'laihtua', *ruoinâs* 'laiha, riutunut'.

rita (sm., karj., lyyd., veps.) ~ lp Kφ.—T **râte* 'rita, linnunpyydys'; vastineita tšer., syrj.

rykiä (sm., karj., lyyd., veps.) ~ lpEt.—Kld. *râkkât* 'olla kiimassa (varsinkin hirvas)'.

salia 'lohkoa pärepuuta' (sm. länsimurt.) ~ lpU—Kld. *čuollât* 'hakata, halkoa, pilkkoa' (< **šale-*).

salko (sm., karj., lyyd.) ~ lpL *tjuol'kō* 'jääverkon uittosalko', L—I *čuolgo* : gen.-akk. *ču'gu* 'id., vipukanki'; vastineita mord., ostj., vog.

setä (sm.; johdoksia karj., lyyd., viron rantamurt.) ~ lpEt.—T *šæcce*; vastineita mord., tšer., votj., syrj., sam.

sompa (sm.-karj.) ~ lpU—T *soab'be* 'sauva; suksisauva'.

sonka 'väkijoukko, tungos, epäjärjestys' (sm. Satakunta, pohjalaismurt.) ~ lpN—Kld. *čoaq'ge* 'kimpale, möhkäle; kimppu, kasa'.

svanto (sm., karj.) ~ lp Et.—T *sâvo*. Suomen sana voi olla ksm. *ti* > *si* -muutoksen jälkeinen muodoste (**tivânto* >> **süvânto* > **svanto*); siinä tapauksessa lapin sana on vanha laina (sitä vastaisi mksm. asu **süvon* : gen. **süvonen*). Tarkemmin esityksessäni 1982.

säetä, *säkeä* 'koota tulipesän hiilet tuhkan alle; peittää, salata' (sm. lounaismurt., Satakunta, Länsi-Uusimaa) ~ lpEt.—T *čiekkât* 'kätkeä, salata, haudata' (< **šäke-*).

säle, *säliä* 'halkoa säleiksi' (sm., karj.) ~ lpEt.—T *čallet* 'viiltää, leikata' (< **šälä-*); vastineita tšer., ostj., vog., unk.

särkeä (sm., ink., karj., lyyd., veps.) ~ lpL *tjier'kav* 'halko', N *čiergâ* 'sahattu puunpätkä' (< **šärkem*), N—T *čær'got* 'jyristä, rytistä; kivistää, särkeä' (< **šärko-* t. **šärkü-*) ym. sanoja; epävarmoja vastineita mord., tšer., votj.

tanner (sm. paitsi lounaismurt., karj., lyyd., veps.) ~ lpEt.—Kld. *duoddâr* 'tunturi(ylänkö)'.

tähde (sm.) ~ lpEt.—T *dak'te* 'luu' (< **täktä*).

törmä, *termä* (sm., karj.) ~ lpPi.—T *dær'bme*.

uros (sm. paitsi lounaismurt., karj., lyyd.) ~ lpEt.—L, I—Kld. **ores* (< vklp. *(v)*uras*; saman sanan muunnoksia ovat N *vâ(r)res* ja T *vjâres*).

vala (sm. ja karj., jossa < sm.?) ~ lpU—L *vuolle* 'joiku'; vastine mordvassa.

vasa (sm. paitsi lounaismurt., karj., veps.; johdos *vasikka* myös vatj., vir., liiv.) ~ lpI—T *vuosse* 'poron vasa'. Vastine mordvassa (vanha indoeur. laina).

vasama (sm.-karj.) ~ lpEt.—L, Kld.—T **vuoččel* 'ampua' (< **vaša-*).

viti (sm.-karj.) ~ lpEt.—Kld. *vâccâ* (< **viššē*).

äimä (sm.-karj.) ~ lpEt.—I *ai'bme*; vastineita tšer., syrj., sam.

ääni (sm., ink., karj., lyyd., veps.; vatjan Joenperän murteen *āni* on ilmeinen suomalaislaina) ~ lpEt.—T *jiednâ* (< **āne*); vastine unkarissa.

Tämä 53 sanan luettelo on tuskin siinä mielessä täsmällinen, että siitä olisi pystytty tyystin eliminoimaan myöhäkköihin lainakosketuksiin perustuvat yhtäläisyydet. Toisaalta siitä on jo jätetty pois mahdollisia varhaisia yhtäläisyyksiä, joiden kohdalla esim. levikkikriteerit ja äännekriteerien puute pakottavat varovuuteen (mukana eivät ole siten esim. suomen sanat *eno* 'pääväylä', *juntu*, *ilve*, *jäkälä*, *one*, *kivi(s)piira*, *sujua*, *tola*, joiden vastineet lapissa voivat olla lainoja ims. taholta, eivätkä sanat *kurmu* ja *sivakka*, jotka päinvastoin lienevät suomessa lainoja lapista). Eräissä kohdin luetteloa on taas nimenomaan viitattu varhaisen lainan mahdollisuuteen (*kaalata*, *purnu* ehkä lp. > ims., *suwanto* kai ims. > lp.). Mitä vanhemmasta lainasta on kyse, sitä lähemmäs joka tapauksessa tullaan pohjoiskantasuomalaista vaihetta, ja itse asiassa varhaiset lainat olisivatkin vain luonnollisia jäseniä pohjoiskantasuomen ajoista jatkuneiden, milloinkaan täysin keskeytymättömien kosketusten ketjussa. Joka tapauksessa on selvää, että monissa sanoissa jo äännekriteerit vievät aikaan, jolloin kantasuomen äänne muutokset eivät olleet vielä tapahtuneet. Sellaisia sanoja ovat ainakin *hirvas*, *häväs*, *joutsen*, *jäähtyä*, *nila*, *nojela*, *osua*, *palsi*, *salia*, *salko*, *setä*, *sonka*, *säetä*, *säle*, *särkeä*, *tähde*, *vasama*, ehkä myös *viti*. Joukossa on yksi balttilainen laina (*hirvas*) ja yksi germaaninen (*palsi*); ne tuntuvat osoittavan, kuinka juuri varhainen pohjoiskantasuomalainen asutus on ollut tukikohtana, josta on voitu olla suoraan kosketuksissa yhtäältä baltteihin ja germaaneihin, toisaalta lappalaisiin.

Voidaan ehkä kysyä, kuinka suuri todistusvoima on sellaisilla sanoilla, joiden vastineita tavataan etäsukukielissä lappia ulompanakin: eivätkö ne ole jäänteitä, jotka ovat säilyneet erikseen kahdella äärialueella eivätkä siis välttämättä todista pohjoiskantasuomalais-kantalappalaisesta yhteydestä? Tähän on vastattava, että yhteisen perun säilyminen ennallaan vierekkäisissä murteissa ja kato muista murteista on kyllä normaalisti sekin merkki noiden naapurusmurteiden keskinäisistä kontakteista. Varsinaisen todistusvoimansa tämä ilmiö saa kuitenkin vasta kun tuonnempana vertauksen vuoksi tarkastellaan, minkä suuruisen osan vanhaa sanastoperua esim. eteläkantasuomen jatkajat ovat pystyneet säilyttämään yhdessä lapin kanssa. Toisen huomautuksen

aiheen voi nähdä siinä, että lukuisien sanojen levikki itämerensuomen puolella on olennaisesti suppeampi kuin pohjoiskantasuomen jatkajien kokonaislevikki: voivatko tuollaiset sanat silloin olla todisteita juuri pohjoiskantasuomen ja lapin yhteydestä? Vastaan, että nykyinen koko ims. kielten pohjoisryhmän peittävä levikki on yleensä riittävä ehto jonkin sanan pohjoiskantasuomalaisuudelle, mutta välttämätön ehto se ei ole; vrt. edeltä s. 351. Riittävä ehto voidaan toisaalta saada mm. sellaisista äännevastaavuuksista, jotka oikeuttavat yhdistämään sanan lapin sanaan vain varhaiskantasuomalaisesta alkumuodosta lähtemällä.

Pohjoiskantasuomalais-lappalaisten sanastoyhtäläisyyksien luku karttuu vielä 16:lla, kun otetaan huomioon sanat, joilla on vastine myös vatjassa. Tällaisia ovat seuraavat:

hiha (sm.; *hia* ink., *hiema* karj., lyyd., veps., *iha* vatj.; myös viron koillismurt.: *iha*) ~ lpEt.—L **sâsse*; vastine mordvassa.

joka 'jokainen' (sm., ink., karj., lyyd., veps.; vatj. *jeka* ~ *jeka*) ~ lpPi.—T *juokke*. — Vrt. itämerensuomen ja lapin puolella suppeampilevikkisiin *jo*-var-taloisiin tapauksiin: *joka* rel.pron. (sm.) ~ lpR *juok*, Pi. *juhko*, *juok*; *jokin* (sm.) ~ lpPi.—N *juogâ*; *jompi*, *jompikumpi* ~ lpPi.—N *juob'ba* 'toinen kahdesta, jompi', N *joab'ba-goab'ba*, joissa ainakin osaksi lienee kyseessä laina suomesta lappiin.

kauha (sm., karj., lyyd., veps., vatj., vir. Iisaku) ~ lpEt.—T *guk'se*. Alk. balttilainen laina; vksm. **kavša* > klp. **kuovšē*, josta sekund. **kuokšē* : **kuoγošē*—kuten *höyhen*-sanan (< **ševšem* t. **šeņšem*) lp. vastineessa **sâvsâ* : *sâk'sâm(â)* (tästä Erkki Itkonen 1959); *uo*:n oikenemiseen *γo*:n edellä vrt. edeltä *joutsen*. Missä suhteessa lp. sanaan on norj. *koks*, *koksa*, ruots. *kåx* 'kauha', on selvittämättä. Qvigstad (1893: 182) piti lp. sanaa skand. lainana, mutta skand. sanoilla ei näytä olevan etymologiaa omalla tahollaan.

kokka (sm., ink., karj., lyyd., veps., vatj., vir. Vaivara) ~ lpL—Kld. *goak'ke* 'koukku'.

purkaa (sm., karj., vatj., vir. koillismurt.), *purku* 'lumipyry, -kinos' (sm., karj., lyyd.), 'myrsky, rajuilma' (veps.) ~ lpN *bor'get* 'suitsuta; ryöpyttää', Et.—I *borgestit* 'tupruta, höyrytä; pölistä', Pi.—T *bor'gâ* 'lumipyry'; vastineita ainakin tšer., syrj., votj.

pyrkiä (sm., ink., karj., vatj., vir. saarimurt.) ~ lpEt.—Ko. *bâr'gât* 'tehdä työtä; koettaa, pyrkiä' < germ. **wurkian* 'tehdä (työtä)' (Koivulehto 1975: 8).

ruma (sm. paitsi lounaismurt., Ala-Satakunta; karj., lyyd., veps., vatj.; virossa vain johdos *rumal*) ~ lpL—I *robme*.

sarka (sm., karj., lyyd., veps., vatj.; vir. koillismurt., Muhu) ~ lpEt.—N *suor'ge* 'oksa, haara(uma)'; mahdollinen vastine samojedissa.

sija (sm., karj., lyyd., veps.), *siha* (vatj.) ~ lpEt.—Kld. *sâggje* < germ. (Koi-

vulehto 1979a: 3).

suppa, suppu, suppea -pesye (sm., karj., lyyd., veps.; vatj. *šuppu* 'muuraimen raakile; poimu', *šupukka* '([piipun] varsi') ~ lpN *čop'pe* 'vällyjen jalkopussi', Et.—T *čup'pá* 'säkin, pussin, nuotan perä; vällyjen jalkopussi; tuvan soppi yms.'

tarpoa (sm. paitsi lounaismurt., Ala-Satakunta; karj., lyyd., veps., vatj.; vir. koillismurt.) ~ lpPi.—T *duor'bot* kaiketi < germ. **staur*-.

tauta (sm.) ~ *taugeta* 'kuolla, nääntyä' (vatj.) = lpN *duow'got* 'vieroittaa vasa; hävetä, säikkyä, pelätä'.

totku 'kalan perkeet' (sm., ink., karj., lyyd., veps., vatj.) ~ lpPi.—Kld. *duot'ká* 'sisälmykset, suolen sisus; kalanperkeet'.

viileke toisintoineen (sm., ink., karj., lyyd., vatj.) ~ lpPi.—L *válás* 'repun viileke' (< **viles*), L—I *válák* 'ruumiin ympäryksen olin yli ja toisen käden kainalon ali (esim. suopungin kantotavasta); viileke' (< **vilekkä*).

viillä (sm., karj., lyyd., veps., vatj.; virossa ja liivissäkin johdokset *viil* : -u, *vīl*) < **vijele-* ~ lpPi.—Kld. *vággjât* 'leikata, viiltää' < **vije-*.

vitoa (sm. paitsi kielialueen lounaisosia, ink., karj., lyyd., veps., vatj.; vir. rantamurt. *vidi(m)* 'vidinveitsi') ~ lpPi.—Kld. *vâccot* 'hangata, kaapia'.

Samat yleiset huomautukset kuin pelkän pohjoisryhmän ja lapin yhteisanoihin pätevät suureksi osaksi näihinkin sanoihin. Jälleen on joukossa yksi balttilainen ja yksi germaaninen laina, ja jälleen ne voivat todistaa lähinnä pohjoiskantasuomen mutta kukaties myös itäkantasuomen asemasta tällaisten lainojen välittäjänä. Aivan kuten pohjoisryhmälle ja vatjalle yhteistä sanastoa yleensä selitettäessä, niin nytkin on muistettava, että vatjaan asti ulottuva levikki on kolmiselitteinen: sanan esiintyminen vatjassa voi olla myöhäistä lainaa suomesta tai inkeroisesta tai perustua pohjoisryhmän ja vatjan vanhoihin kosketuksiin tai olla merkki siitä, että sana on alkuaan kuulunut paitsi pohjois- myös itäkantasuomeen.

On vielä sellaista vanhaa itämerensuomalais-lappalaista sanastoaineistoa, jonka levikki itämerensuomen puolella rajoittuu karjalaispohjaisiin kielimuotoihin ja vepsään (ynnä parissa tapauksessa vatjaan tai eteläviroon). Tällaiset sanat ovat tulkittavissa itäkantasuomen (tai sitä lähinnä seuraavan itäisen kielimuodon) peruksi, ja niitä ovat seuraavat 14:

ker/o, -nen 'kurkku, nielu' (sm. itäisimmät murteet, karj., lyyd.), veps. *keruz* id. ~ lpEt., Kld., T **gârâs*, L *karras*.

konsa (sm. itämurteet, karj., lyyd., veps., vatj.) ~ lpEt. *goassie*, U *gássee*, L *kâsse*, N—T *goas*.

kontio (sm. itämurteet, karj., lyyd., veps.) ~ lpN—T *guow'žâ* 'karhu' (hiukan epävarma etymologia, joka edellyttää itämerensuomeen lähtömuotoa **komtšV*, kantalappiin lähtömuotoa **komt'sé*).

kotva (suomen itämurteet, karj., lyyd., veps.) ~ lpL *korʹfu-* 'välimatka, kap-

pale matkaa', I *koadžfi* 'verkon kokemisen väliaika'; mahdollinen vastine tšeremississä (Erkki Itkonen 1956: 616—619).

luo/kse, *-na*, *-ta* (sm. itämurteet, karj., lyyd., veps.) ~ lpU—T *lusâ* 'luokse', U—L, I—Kld. *ludne* (*lud'ne*), T *lužn(ε)* 'luona'.

luta 'tuokkosen sidevarpu' (suomen itämurteet, karj., lyyd., viron koillis-murteet) ~ lpL—I *lotte* 'kiila, suude'.

punoo 'vääntää, kiertää, pyörittää, sykertää' (sm. itämurteet, karj., lyyd., veps.) ~ lpEt.—T *bodnjät* id. (< **puñe-*); vastine ostjakissa. (Itämerensuomen puolella verbi on yhtynyt yleisitämerensuomalaiseen **puna-* vartaloisen verbin jatkajaan *punoo* 'tehdä säikeistä nuoraa tai köyttä', ks. esitystäni 1953: 176—185.)

riisiä 'riistää; irrottaa, riisua, ratkoa' (sm. itämurteet, karj., lyyd., veps.) ~ lpL, Ko.—Kld. *rič'ot* 'avata, leväyttää'.

r(u)ohtia 'uskaltaa, tohtia' (sm. kaakkoishämäl. ja kaakkoismurteet, karj., lyyd., veps.) ~ lpN—I *roas'tel* 'hyvin rohkea (ja aikaansaapa)'.

suoltaa 'kiskoa, tempoa; purkaa, lappaa' (sm. itämurteet, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaa, Peräpohja, karj.) ~ lpL—I *čuo'l'det* 'erottaa, lajitella; kutoa kirjo-paulaa'; vastineita syrj., votj.

talja (sm. itäisimmät murteet, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaa, Peräpohja, karj., lyyd.) ~ lpEt.—T *duol'lje*.

typpiä, *typätä* 'tukkia, tilkitä' (sm. harv., karj., lyyd., veps.) ~ lpEt.—T *dâp'pât* 'sulkea, tukkia'.

udella (sm. itämurt. ja kaakkoishämäl. murteet, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaa) ~ lpEt.—T *occât* 'etsiä' (< **u.čše-*).

yskä 'syli' (karj., lyyd., veps., virE) ~ lpEt.—T *âs'ke* 'syli, helma'.

Jälleen pätevät samat periaatteelliset huomautukset kuin kahdessa edellisessä sanaryhmässä. Joukkoon on voinut päästä nuorehkoihin lainakosketuksiin perustuvaa sanastoa; toisaalta siitä on jätetty pois todennäköisinä lainoina esim. sm. *sikeä* ja lyyd. *laštę* = veps. *laste* 'liiste' (lainasuunta ims:sta lappiin) sekä sm. *päläs* ja *sättä* (lainasuunta kai päinvastainen).

Kaikkiaan osoittautuu oletettavan itäkantasuomen ja kantalapin sanastollinen koheesio tämän ja edellisen sanaryhmän valossa varteen otettavaksi, vaikka melkoista heikommaksi kuin pohjoiskantasuomen ja kantalapin koheesio. Tosin on otettava huomioon, että osa pohjoiskantasuomalaisiksi leimatuista tapauksista, nim. ne joiden alue ulottuu karjalaan ja vepsään, on alun perin voinut olla myös itäkantasuomalaisuuksia. Tämä mahdollisuus korottaa itäkantasuomen potentiaalisen vaikutuksen määrää.

Entä sitten lapin ja itämerensuomen eteläryhmän sanastoyhtäläisyydet? Mahdollisia tapauksia olen löytänyt vain kuusi:

votj. *jahtua*, vir. *jahtuda*, liiv. *jōdš* 'jäähdyä' (< **jakštu-*) ~ lpEt *jüöskie* 'pakkanen' (< **jaška*). Vrt. mord. *jakšamo* 'kylmä, kylmyys'.

vatj. *kussua*, vir. *kustuda*, E *kistu-*, liiv. *kištā* (*kūštā*) 'sammua' ~ lpKld. *kāpše^δ*, T *koḥše^δ*; vastineita syrj., votj. ja samojedikielissä. Kildininlappalainen asu viittaa vanhaan vartaloon **kipsä-* t. **küpsä-* (vrt. virE, liiv.), turjanlappalainen vartaloon **kupsa-* (vrt. vatj., virP).

virE *nana*, liiv. *nanā* 'nenä' ~ lpEt.—Pi. **njuonne* (jonka kehittymä kenties on myös lpL—T *njunne*).

vir. *rida* 'rivi, jono' ~ lpL *rahtē*, N *ratte*, I *rađe* 'ahkion jälki lumessa; talvitie' (sekundaari vokaalikehittymä: Kld. *ript^E*; T *ripta* 'talvitie').

vir. *tāhn* : gen. *tāhni* 'pilkku, tahra' ~ lpI, Ko. **das'ne* 'tähti; laukki eläimen päässä' (josta metateettinen lpEt.—N *nas'te* id.; ks. SKES sub *tāhne*).

virE *umbla-*, liiv. *ūmbļā* 'ommella' (myös suomen lounaismurt. *ummella*) ~ lpL *āppāl(m)*, N *obbāl*, I *uubbalm* 'naskali; vanhanaikainen pora' (< **umpelma*).

Voitaisiin vielä mainita liiv. *salāndā* 'varastaa' ~ lpEt.—T *suoladit* id. (< **salante-*). Tämän tyyppin jatkaja on selvästi kuitenkin myös vokaalivartaloltaan toiseen tyyppiin siirtynyt sm.-karj. *salata*, niin että liiviläis-lappalaiseksi yhtäläisyydeksi jää vain verbin merkitys. Levikiltään samantapainen semanttinen yhtäläisyys ilmenee suomen *osa*-sanana vastineissa: vatj. *ęsa* 'osa; liha', virE *osa*, liiv. *vǝzā* id. ~ lpEt.—T *oaž'že* 'liha'.

Huomataan, kuinka paljon hauraampia eteläryhmän ja lapin yhtäläisyydet ovat kuin pohjois- ja itäryhmän ja lapin yhtäläisyydet. Eteläkantasuomen ja lapin muinaista naapuruutta on jo maantieteellisistä syistä vaikea olettaa, eivätkä sanastoyhtäläisyydet sitä liioin kehota ajattelemaan; tällä kertaa on kyseessä vanhan kannan säilyminen kahdella toisistaan erillisellä alueella taikka sitten äänteellinen tai semanttinen rinnakkaiskehitys. Äänteellistä rinnakkaiskehitystä voidaan ajatella ainakin affektipitoisessa nenän nimityksessä, jonka äänneasu eri kielissä oudosti varioidi, ja 'ompelemista' merkitsevässä sanassa (*o* > *u* nasaalin edellä on luonnollinen ilmiö, ja sitä on voinut tukea kansanetymologinen liittyminen *umpi*, lp. *ob'bā* -vartaloon). Semanttinen rinnakkaiskehitys taas on ajateltavissa suomen *salata* ja *osa* -sanojen eteläitämerensuomalaisten ja lappalaisten vastineiden merkityksen selitykseksi.

Pohjois- ja itäkantasuomen ja lapin vanha yhteys ei heijastu pelkästään sanaston alalla; sitä voidaan seurata myös syntaksissa, morfologiassa ja äänneopissa. Varsinkin syntaksin ja morfologian alalla on tosin vaikeaa erottaa kieli-naapuruuden konservoimaa vanhaa yhteisperua nuoremmista lainautumista ja sellaisesta yhteisperusta, jonka säilyminen on ollut naapuruudesta riippumatonta. Seuraavasta luettelosta onkin jätetty pois yhtä ja toista sellaista, mikä ehkä helpommin selittyy muuten kuin naapuruuden tukemasta yhteydestä. Mukana ei siksi ole esim. Pohjois-Kymenlaakson murteiden ja kuolanlapin omistusliitejärjestelmän hämmästyttävä samankaltaisuus eikä lapin duaalin päätteisiin rinnastuva etelähämäläinen omistusliite- ja persoonapääte-

tyyppi *-mmen, -tten*; molemmat ovat kyllä vanhaa *ims.-lp.* yhteisperua mutta ovat ehkä vasta suhteellisen myöhään huuhtoutuneet pois muualta *ims. kieli-*alueelta. Näin karsien saadaan ainakin seuraava kymmenkunnan piirteen luettelo.

1. 1. infinitiivin latiiivin käyttö on itämerensuomessa olennaisesti suppeampaa kuin sen *lp.* vastineen. Syynä ovat *ims. 3. infinitiivin illatiivin* tekemät alueenvaltaukset, jotka tavataan eri puolilla *ims. kielialuetta* niin samanlaisina, että ne varmasti ovat kantasuomalaista lähtöä. Uudennus on sinänsä helppo ymmärtää. Nähtävästi jo varhaiskantasuomessa on tavattu lokaalismerkityksinen *3. infinitiivin* olosija, essiivi **menemänä, *lukemana*; sen jatkajia ovat toisaalta lapin *2. gerundi* (äänteellisesti *ims. varhastyypin tarkka vastine*) ja toisaalta *ims. 3. infinitiivin* inessiivi (yleisestä olosijasta sisäolosijaan siirtyneenä), jotka syntaktiselta käytöltään yhä vastaavat toisiaan. Juuri *3. infinitiivin* inessiiville ovat *ims:ssa* kehittyneet luonnolliseksi täydennykseksi *3. infinitiivin illatiivi* ja elatiivi, joista edellinen riisti *1. infinitiivin* latiiivilta suuren osan sen alkuperäistä eriytymätöntä käyttöalaa. Tuo vanha käyttöala on itämerensuomen pohjoisryhmässä kuitenkin säilynyt lapin mukaisena kahden verbin, *maata* ja *lämmitä*, *1. infinitiivin* latiiivissa: *sm. meni maata, pani lapsen maata, pani saunan lämmitä* (vastaavat rakennetyypit myös karjalassa ja vepsässä). Levikkietoja ks. Saukkonen 1965: 19, 61—62, 194, 197. Tämä on aivan *1. infinitiivin* latiiivin lappalaisen vastineen mukaista käyttöä ja selittyy luontevasti sellaiseksi vanhan kannan jäänteeksi, jota kantalappalaisten naapuruus jo pohjoiskantasuomessa on konservoinut.

2. Varhaiskantasuomessa ovat sekä yksikön että monikon instruktiivi olleet vastaavien genetiivimuotojen näköisiä: *jalka-n* (*sm. jalan*), *jalka-j* (vrt. *sm. kuivin jaloin*). Itse asiassa kyseessä on ollut yksi kaasumuoto, jolla on ollut sekä adnominaalista käyttöä (genetiivi) että adverbaalista käyttöä (instruktiivi). Täsmälleen alkuperäisenä asetelma on säilynyt lapissa, vaikka instruktiivin käyttöala on siellä supistunut, kun komitatiivi on vienyt tilaa mon. instruktiivilta. Itämerensuomessa suhteet ovat sikäli muuntuneet, että mon. instruktiiviin on lisätty yks. instruktiivin päätte *-n*. Vanha kanta on säilynyt vain yksittäisissä adverbeissa (*kulkea kohti seinää, monessa kohti* 'monessa kohdin'). Tämän jälkeen yks. ja mon. instruktiivin muotosuhde (vaikkei välttämättä merkityssuhde) on ollut samaa tyyppiä kuin yksiköllisen ja monikollisen sijamuodon yleensä ja mon. instruktiivi on selvästi eronnut mon. genetiivistä: *instr. kuivin jaloin* mutta *gen. kuivain jalkain* ~ *kuivien jalkojen* (vrt. lappiin: *goi'kē jūlgüi* yhä sekä 'kuivin jaloin' että 'kuivien jalkojen').

Instruktiivin käyttötavat eri *ims. kielissä* ovat suunnilleen samantapaiset. Suomessa, inkeröismurteissa ja karjalassa tavataan kuitenkin eräs muualla tuntematon rakennetyyppi, nim. absoluuttinen instruktiivi, jota käytetään varsinkin ruumiinosien ja myös esim. puun latvan ja tyven sijainnista tai ti-

lasta puhuttaessa: sm. Kankaanpää *ku toisas silimin* [= silmät toisaalle (suunnattuina)] *mies ajelee*, Halsua *sais näim maasa jalon* [= jalat maassa, ei yläkerroksissa] *asua*, Hirvensalmi *se ol' verissä päi* [= pää veressä], Ilomantsi (ei) *ristissä käsij* [= kädet ristissä] *joutanna istummaan* (suomen esimerkit MA:n koelmista), ink. *sis ku otsim_mās korjaiz marjā* (Nirvi 1971 sub *otsa*), karj. Latvajärvi *Itse taisi tammen koata, Puun solien sorrutella; Latvoin iskööp[i] itähän, Tyvin luopi luoteh[esen]* (SKVR I 4 836), Säämäjärvi *kokas hännin* [= häntä pystyssä] *juostah lehmäd*. Saman tyyppin edelleenkehittymiä ovat suomen inkongruentit rakenteet *näillä paikoin, puolilta päivin, monessa kohti, samoilla ehdoin* jne. (lähtökohtana kai tyyppi *tässä paikoin* tms., jonka *tässä* on voitu hahmottaa yhtä hyvin adverbiksi kuin pronominiksi). Siihen, että rakennetyypin levikki kerran on ulottunut suomen läntisimmistä murteista vepsään, viittaa *päin*-sanan yhdenmukainen käyttö erosijan yhteydessä samalla alueella: sm. *tulla metsästä päin* (esikuvana tyyppi *mennä metsään päin* alk. ilmeisesti 'pää metsään [suunnattuna]'), ink. *ain istui meihapäin*, karj. *üleš- ~ üläh/päin* (aunukselais-lyydiläis-vepsäläisellä alueella erosijan päätte-elementiksi kehittyneenä: aun. *me[š]äs(pä)* 'metsästä', *hänes päi* 'häneltä', lyyd. *stūas-fjāi* 'tuolilta', veps. *me[š]as-(päi)* 'metsästä', *sopei* 'suolta'). Aivan samanlainen absoluuttinen mon. genetiivi on luonteenomainen lapille: L *nāv piejahtuvujih tuoljeeh aktij asij* 'niin pannaan taljat sisäpuolet vastakkain' («yhteen ihoiin»), N *gosā mātkaa don lāk?* 'minne sinä olet matkalla?' («kuhun matkoin sinä liet»), I *lummoost kiedaj* 'kädet taskussa' («taskussa käsin»), Ko. *vuälq's lāđvi* 'latvat alaspäin' («alas latvoin»), Kld. *vešt t'šelmei* 'vasten silmiä' («vasten silmin»), T *pijas kändaj* 'kantapää ylöspäin' («ylös kannoin»). Lapin rakennetyyppeä ei tee mieli pitää myöhäisenä lainana, varsinkaan kun juuri genetiivin instruktiivinen käyttö on lapissa ollut kutistumaan päin; lainakosketuksessa odottaisi itämerensuomen mon. instruktiivin saaneenkin vastineeksi pikemmin sitä muistuttavan ekspansiivin *-in*-loppuisen mon. komitatiivin kuin enää mon. genetiivin. Niinpä todennäköiseksi selitykseksi jää se, että kyseessä on nimenomaan pohjoiskantasuomen ja lapin varhainen syntaktinen yhteisperu.¹

¹ Itämerensuomen poimuissa saattaa yhä piillä tutkimuksen kannalta tärkeitä lisäaineisia, jotka systemaattisen aineistonkeruun puuttuessa ovat piilossa julkisuudelta. Luennoituani Lundin yliopiston suomalais-ugrilaisessa seminaarissa huhtikuussa 1982 kantasuomen murteiden ja lapin suhteista huomautti dosentti Valev Uibopuu, että absoluuttinen instruktiivi tunnetaan myös viron murteissa: esim. hänen kotipuollessaan etelävirolaisessa Kanepin murteessa *ristin* (iness.) *kässi* 'ristissä käsin', *konksun sormi* 'sormet koukussa' («koukussa sormin»), *kumaran põlvi* 'polvet koukussa' («kumarassa polvin»). Tällaisia on vaikea selittää pohjoisitämerensuomesta ja lapista riippumattomaksi rinnakkaiskehittymäksi; kyseessä täytynee olla vanhempi (totunnaisen käsityksen mukaan varhaiskantasuomalainen) yhteisperintö, ja silloin tässä esittämäni syntaktinen todiste pohjoisitämerensuomen ja lapin yhteydestä raukeaisi. Asia kaipaisi viron murteiden kannalta monipuolista lisäselvitystä.

3. Edellä on jo ollut puheena se, että konditionaalnin tunnus on itämerensuomen pohjoisryhmässä *-isi-*, eteläryhmässä *-ksi-*. Eteläryhmän tunnuksella on ilmeinen vastine lapissa (todennäköisesti klp. **-kč-* < *-kš-*; Korhonen 1967: 123—132), ja ensimmältä näyttää siis siltä, että kyseessä ei ole todiste ainaakaan pohjoiskantasuomen ja lapin yhteisperusta. Asia muuttuu kuitenkin toiseksi, kun otetaan huomioon, että pohjoisryhmän *-isi-* tunnuksen tarkka vastine, klp. **-ńš-* (alk. **-ńš-*) aineksen jatkaja, on sekin lapissa modustunnuksena, nim. konditionaalille semanttisesti läheisen potentiaalnin merkinä. Nyt joudutaankin ajattelemaan, että varhaiskantasuomen konditionaali on ollut juuri **-kš-* tyyppiä ja että nimenomaan pohjoiskantasuomessa on lisäksi tavattu lapin mallinen **-ńš-* tyyppinen konjunktiivin tms. modus (esim. *purra-*verbistä **pureńšVm*, josta myöhemmin **purisan* t. **purisen*; lapin vokaalisuhteet viittaavat lähinnä edelliseen mahdollisuuteen). Tuo konjunktiivin tunnus on sitten, edelleen pohjoiskantasuomessa, tunkeutunut konditionaalnin alkuperäisen tunnuksen tilalle. Tätä selitystä tukee nähdäkseni ratkaisevasti se, että voidaan osoittaa sekin, miksi alkuperäinen konditionaalnin tunnus on juuri pohjoisryhmässä väistynyt. Pohjoisryhmän kielet liittyvät lappiin näet siinäkin, että niissä on vanhastaan käytetty useista keskeisistä vartalotyypeistä johdettuja *-ks-* johtimisia frekventatiiviverbejä. Niiden suorinta perua edustaa suomen itämurteiden tyyppi *pureksin* (< vksm. **pureksV-* + *-j-* + *-m-*; vrt. lp. *vuojášám* 'ajelen' < **ajekšém*); lisäksi tavataan nykyisin sellaisia edelleen johdoksia kuin suomen hämäläismurteiden ja hämäläispohjaisten savolaismurteiden *purekselen*, karjalan *kačokšendelen*, vepsän *tul'eksel'en*, *pol'gekšendən*. Sellainen muoto kuin esim. *pureksin* on pohjoisryhmää edeltäneessä kieliyhteisössä nähtävästi tunnettu haitallisella tavalla kaksiselitteiseksi: 1) 'purisin', 2) 'pureskelen' tai 'pureskelin'. Siksi se konditionaalnin tehtävässä korvattiin lapin mallisella konjunktiivilla, johon toisaalta liitettiin imperfektin tunnus *i* alkuperäisen *-ks-* konditionaalnin mallin mukaan: siis *purisin*. — Saman frekventatiiviverbityyppin edustaja tavataan sporadisena liivissäkin: *känd'ikšē* 'kanniskella'. Vastaavaa tarvetta *-ks-* konditionaalnin syrjäyttämiseen ei liivissä kuitenkaan ole ollut; konditionaalnin ja *känd'ikšē*-johdoksen toisen tavun vokaaliedustus on näet erilainen. Samantapainen toisen tavun vokaaliston eriytyminen selittää sen, että lapin konditionaali ja deminutiivis-frekventatiiviset johdokset eivät ole olleet toistensa tiellä siinä vartalotyypissä, josta deminutiivis-frekventatiivisia verbejä on yleisimmin johdettu. Kyseinen vartalotyyppi on alkup. *a, ä* -vartalot, esim. *vuoggjel* 'ajaa', josta toisaalta konditionaali *vuojášii* 'ajaisi' < **ajakšej*, toisaalta frekventatiivijohdoksen imperfekti *vuojášii* 'ajelisi' < **ajekšej* (johtosuhteista eri vartalotyypeissä tarkemmin Terho Itkonen 1973: 90, Erkki Itkonen 1980b: 29—35). Liivissä ei *-ksi-* konditionaalnin syrjäyttämiseen olisi toisaalta ollut mahdollisuuksiakaan, koska **-ńš-* tunnuksisen konjunktiivin jatkaja on eteläisistä ims. kielistä puuttunut.

Näin konditionaalnin kehitys osoittaa lopulta, että juuri pohjoiskantasuomen siteet lappiin ovat olleet vahvemmat kuin eteläkantasuomen. Olihan juuri kantalapille ja pohjoiskantasuomelle yhteinen erityispiirre, *-*ñí's*- tunnuksinen modus, lähtökohtana pohjoiskantasuomen konditionaalnin jatkokehitykseen, ja kehityksen laukaisi se, että pohjoiskantasuomessa *-*kś*- johtimiset frekventatiiviverbit olivat aivan kuten lapissa pysyneet produktiivina ryhmänä.

4. Tyypillisesti pohjoisitämerensuomalainen piirre on morfologian alalla edelleen *-ine-* komitatiivi: sm. *varsineen, lapsineni, niine hyvineen*, ink. *jürinē, karj. naizineh, lapsineh* ~ lp. *dáinā* 'sillä, sen kanssa', *giedáin* 'käsin', *vielljainám* 'veljeni kanssa'. Kuten jo Wiklund on huomauttanut (1902: 70—71; vrt. Collinder 1929: 190—191; Erkki Itkonen 1939: 86—94), pääte palautuu useimpien lappin murteiden kannalta **-ine-* asuun; merkkillisenä poikkeuksena on kuitenkin etelälappi (Wiklund mp., Bergsland 1946: 149), joka viittaa **-ina-* asuun. Tälle poikkeukselle näyttää antavan kantavuutta se, että *a*:llinen tyyppi esiintyy myös itämerensuomen puolella vatjassa, pohjoisvirossa (kansanrunoissa) sekä suomessa lounaismurteiden itäryhmässä (osin pohjoisryhmässäkin) ja Länsi- ja Keski-Uudellamaalla eli alueella, jossa eteläryhmän nuorehkoa vaikutusta muutenkin on tuntuissa: vatj. *perinā tullās* 'tulevat perheineen', *tutisap serminā* 'puristaa sormilla(an)' (Ariste 1948: 42; Joenperän murteen *e*:llinen komitatiivi selittyy suomalaislainaksi), vir. *kubumasa, rohtumasa, varsinasa* (Mark 1923: 57; Kuusalun murteen *e*:llinen komitatiivi on suomalaislainaa), sm. Rauma *pellava oteta juurinas ylōs*, Merimasku *tosā ols kaunei kukkassi ko sais ne juurinas*, Nousiainen *älkkā nii merkkō sinne rautan gāsinās*, Masku *jū lihā myytti, ruhōnas sīn Doril kans*, Sauvo [lihat keitetiin] *luinas peivines*, Halikko *kuim bal sitā* [viljaa] *nyy ols olluk kaikkinas*, Vihti [lasten] *ei tartte mennā jalvoinas* [vesilätäkköön], [renki] *meni riiehen omil lupinaa ottamaa hevosil kaurōi* (tähänastiset esimerkit MA:n kokoelmista), Nurmijärvi *kāsinās* 'käsin, käsillään', *juurinas* 'juurineen'.

Komitatiivin alkuperästä on paljon keskusteltu. Setälän mielestä (esim. 1926: 76) komitatiivi oli alkuaan vain omistusliitteinen instruktiivi, ja Kannisto (1912: 1230) täsmensi tätä käsitystä vertaamalla suhdetta *hevosin* : *hevosinensa* suhteeseen *paimen* : *paimenensa*. Mark (1925: 234) huomautti tähän, ettei muotosuhde ole säännöllinen: odotuksenmukainen omistusliitteinen instruktiivi on säilynyt esim. tyyppissä *nähleni, nähles* (voisi lisätä tyyppin *omin lupinsa*). On syytä lisätä, että säännöllisenä tuskin voidaan pitää myöskään merkityssuhdetta. Esim. tapauksessa *omin lupineen* komitatiivi kyllä vastaa instruktiivin syntaktista käyttöä (vrt. *omin luvīn*); juuri tällainen käyttö on nähtävästi antanut sysäyksen murteissa ilmenevään komitatiivin instruktiivimuotoiseen attribuuttiin, joka sitten on levinnyt jonkin verran yli odotuksenmukaisen alansakin (*järvet saovin saarinensa!*). Instruktiivin syntaktisen käytön tasalla eivät sen sijaan ole esim. tapaukset *nyhti korret juurineen, tuli hevosineen ja lampaineen*.

Ravila (1939: 5—6, 1941: 44—46) yhdistikin komitatiivin aivan toiselle taholle: kyseessä olisi vanhan *i*-llisen omistusadjektiivin essiivi (*mies vaimoina* alk. 'mies vaimollisena'). *a* ~ *e* -vaihtelu puolestaan jäi Ravilan selityksessä epäselväksi, vain toisten yhtä epäselvien rinnakaistapausten varaan. Ravilan essiiviselitykseen on Bergsland (1946: 149) yhtynyt, lähtökohtanaan joko monikon essiivi tai — »jos Ravilan tavoin tahdotaan» — omistusadjektiivin essiivi.

Itämerensuomen komitatiivin analyysissä on toistaiseksi sivuutettu kovin kevyesti omistusliitteetön komitatiivi, joka esiintyy adjektiiviattribuuttina varsinkin suomen itämurteissa: Reijjärvi [vauva] *nukku niines syöntiñnee*, Saarijärvi *männäv vilistää paksunes seärinee*, Karttula *se kaekkinev vuateineeh hyppäs sinne, se kana niñep poekineen*, Kontiolahti *niin ne pannaan kaikkine' oksinñeen sittä seiþþäjev väl'liin; syksyllä [piti] ollav vielä kyntämässä omineh hevosiñneen* jne. Mark (1925: 231 alav.) piti tällaisia *-ne*-loppuisia attribuutteja sekundaareina, omistusliitteisistä asemista abstrahoituina, koska muuten odottaisi päätettä **-ini* pro *-ine*. Myös Ravila (1941: 46) on katsonut, ettei kyseessä voi olla vanha muoto, »koskapa sananloppuinen *e* esiintyy tässä muuttumattomana». Kummankaan tutkijan tiedossa ei ole ollut, että attribuuttinen komitatiivi ei ole alkuaan vokaaliloppuinen vaan *k*-loppuinen, kuten sen loppukahdenteisuus selvästi osoittaa. Vrt. Kiihtelysvaara *tul' ominek äikoññen* (Nirvi 1950: 248), jossa *-k* on vielä säilyneenä. Tämä absoluuttisen komitatiivin *k*-loppuisuus on tärkeää todeta kahdesta syystä. Ensinnäkin omistusliitteinen komitatiivi selittyy juuri sen säännönmukaiseksi omistusliitteiseksi asuksi; latiivinen *k* kuten latiivinen ja genetiivinen *n* ja monikon *t* näet on säännöllisesti vailla edustusta omistusliitteen edellä: *hänen tykönsä*, murt. *kahto tahä* (vrt. *taha'* 'taakse'), *minun tietääni* (huom. myös omistusliitteinen allatiivityyppi *pojalleni*, oliipa vastaava omistusliitteetön *-n-* tai *-k-* loppuinen). Toiseksi päätte vastaa täsmälleen mordvan komitatiivin päätettä E *-riek*, *-nek*, M *-riäk*. Tämä päätte on komitatiivikeskustelussa joskus ohimennen mainittukin (Mark 1924: 239, Ravila 1939: 5), mutta se ei ole saanut sitä painoa, joka sille komitatiivin alkuperästä puhuttaessa pitäisi kuulua. Pohjoisitämerensuomen komitatiivi on näet mordvan komitatiivin täysin odotuksenmukainen vastine; ainoana erona on päätteeseen itämerensuomessa kuuluva *i*, joka hyvin voi selittyä Ravilan esittämällä tavalla possessiivijohtimeksi. Pohjimmiltaan tämä muodoste on yhdysperäinen: essiivin *-na*, *-nä* (tai latiiivin *-n*) + latiiivin *-k*; jos lähdetään essiivistä, *e* on sekundaari muttei vailla likeisiä paralleleleja. *a*-loppuinen morfeemi saattaa näet vaihtaa *a*:nsa *e*:ksi juuri latiivisen *k*:n samoin kuin latiivis-instruktiivisen *n*:n edellä (vrt. esim. sm. *ala'* ~ *ale'*, *kohda'* ~ *kohde'* ja *kohden*, *mennä maata'* ~ *maate'*; 2. inf. instr. *maaten*).

Lapin komitatiivi vaikuttaa itämerensuomen komitatiiviin verrattuna hyvin vanhalta, jo kantalappalaiselta lainalta. *k*-loppuisuuteen siinä ei kuitenkaan näy viittausta. (Edes heikkoasteisuutta tyyppissä *dáinâ* ei tarvitse johtaa toisen tavun

alkuperäisestä umpinaisuudesta, ks. Erkki Itkonen 1941b: 138—141.) Komitatiivin merkitysten kahtalaisuus lapissa panee ajattelemaan, että tämän sijan syntyyn on vaikuttanut toisaalta itämerensuomen instruktiivi, toisaalta komitatiivi. On ehkä pyritty eroon vanhasta instruktiivisesta mon. genetiivistä ja tavoiteltu itämerensuomen mallista instruktiivia, kukaties lisäksi komitatiivia. Itämerensuomen instruktiivin *-in* ei kuitenkaan ole ollut mukautettavissa lapin sananloppuiseen fonotaksiin. Sen sijaan suomalaistyyppinen omistusliitteinen komitatiivi on käynyt mukautuksen lähtökohdaksi sellaisenaan: kom. **jalkajneni* (> *jalkoineni*) = klp. **juolcijnng*. Tästä sitten voitiin lohkaista myös vastaava absoluutin taivutuksen muoto: klp. **juolcijnng*. Näin selittyy lapin komitatiivin sekä muoto että merkitys: lapissa on ajauduttu kaasukseen, joka itämerensuomalaisesta näkökulmasta on muodoltaan komitatiivi, merkitykseltään eräänlainen komitatiivi-instruktiivi.

Siten itämerensuomen ja lapin yhteinen kaasus selittyisi pohjoiskantasuomen vaikutuksesta kantalappiin. Epäselväksi jää itämerensuomen ja lapin äärialueiden *-ina-* komitatiivi. Tekee mieli nähdä siinä jonkinlainen »selvennys», harvinaisen sijan mukautuminen tavallisemman sijan eli essiivin äänneasuun, joka olisi tapahtunut kahdella taholla erikseen. Vaikka *-ina-* komitatiivi päinvastoin olisi reuna-alueella säilynyt vanhemman kannan jäännekin, ei se tee tyhjäksi tämänkertaisen selityksen ydintä eli *-ine-* komitatiivin syntytapaa ja sen ekspansiota pohjoiskantasuomesta lappiin.

5. Yhtä selvästi pohjoisryhmälle ominainen yhteispiirre ei ole monikon 2. genetiivi (tyyppi *kalojen, lampaiden*). Koska se suomen länsimurteissa on enimmäkseen uudiskehittymää, olenkin sen edellä s. 214—216 lukenut itäkantasuomalaisiin piirteisiin. Niin kuin Heikki Paunonen (1974: 29 ja passim) on osoittanut, länsimurteissa esiintyessään tämä tyyppi välittömästi tai välillisesti aina pohjautuu yksitavujen mon. genetiivissä tapahtuneeseen murrokseen, siihen että vanhemman länsisuomalaisen tyyppin **māden* sijalle on tullut **maidēn*. Mutta tälläkin murroksella on ollut esikuvansa, nim. lähes yleislänsisuomalaiset ja siitä päätellen vanhat, jopa pohjoiskantasuomalaiset yksitavuisien pronominivartaloitten mon. genetiivit: **nāiden, *noīden, *nīden, *joiiden, *muiiden*. Ainakin lounaisimpiin ja lounaisvaikutteisiin murteisiin on näiden sijasta tosin kerran ulotunut toinen, mon. 2. genetiiviä muistuttava tyyppi **nānden, *nenden* jne., joiden muistoa on vanhassa kirjasuomessa esiintyvä ja myöhemmin Ala-Satakunnasta, Keski-Pohjanmaalta ja Tornion murteistosta todettu kontaminaatio-tyyppi *nāinen, nīinen* jne. (Posti 1937, Terho Itkonen 1969: 142). Sama tyyppi on yhä nykyään ominainen vatjalle (osaksi), virolle ja liiville; persoonapronomineista se tosin puuttuu (vrt. vatj. *med'd'ē* 'meidän', vir. *meie*, liiv. *mā'v*), mutta niiden monikon genetiivin muodostus onkin kulkenut toisia latuja: pohjana monikon partitiivi (sm. *meitā* + *-n* > *meidān*, karj. **metā* + *-n* > *miān*; sekundaareja muodosteita paitsi vatj.-vir.-liiv. myös sm. murt. *meijen*, ink.

meijen, veps. *mīd'e(n)*). Nähtävästi **nānden*-tyyppi on Länsi-Suomen kamaralla kuitenkin jo varhain tunnettu taivutusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta niin poikkeukselliseksi, että siitä on pyritty vapautumaan monikkovartalaisen mon. genetiivin avulla.

Edellä s. 215 sanoin, että mon. 1. genetiivin syntyedellytykset ovat olleet periaatteessa olemassa kaikkialla, missä on tavattu toisaalta *i*-vartaloinen monikkotaivutus, toisaalta mon. 2. genetiivi. Niiden pohjalta mon. 1. genetiivi on voinut syntyä kontaminoitumalla. Tulee kuitenkin kysyneeksi, miksi tämä kehitys on toteutunut vain niillä kahdella varhaisella murrealueella (pohjoisella ja itäisellä), jotka näyttävät olleen kosketuksissa lappalaisiin. Se että näin on, paanee epäilemään, että vieremä on lähtenyt liikkeelle kaksikielisistä yksilöistä, jotka hallitsivat lapin järjestelmän. Sellaisten vastaavuuksien kuin mon. *partit. tājpe* — ims. *näitä*, **kuolijpe* — ims. **kaloida* pohjalta kaksikieliset ovat tajuneet, että lapin mon. genetiiviä vastaava suomen mon. genetiivi olisi **nāi* ja **kaloi* eikä **nānden*, **kaladen*. Pohjoiskantasuomessa tätä tunnetta vastassa on toisaalta ollut tietoisuus siitä, että **kaloi* oikeastaan on vain substantiivien yhdyssanamuoto (tyyppi *aitovieri*, *lehmitarha* on suomelle ja pohjoiskarjalalle ominainen ja periytyy varmaan pohjoiskantasuomesta asti; myöhemmin siltä on puuttunut syntyedellytykset). Siksi lappi ei päässyt substantiivien alalla aluksi vaikuttamaan. Vastaavaa jarrua ei pronomineissa ollut, ja niin syntyi, ei tosin täysin lapin kaltainen muoto mutta kyllä lappalaisen ja ims. muototyyppin kontaminaatio **nāi* + **nānden* = **nāiden*. Itäkantasuomessa sama jarru puuttui substantiiveistakin; vepsäläis-vatjalaisella alueellahan (ja suurimmassa osassa karjalaa) ei *aitovieri*, *lehmitarha* -tyyppiä tunneta. Siksi kontaminaatio tällä murrealueella pääsi tapahtumaan sekä substantiiveissa että pronomineissa: **kaloi* + **kaladen* = *kaloiden*. (Kaksilähtöisessä vatjan kielessä tosin pronomien alalla voitti lopulta lännen perintö, niin että siellä käytetään mon. genetiivejä *nānnē*, *nīmē*, [Ahlqvist] *munnē*. Samoin kävi etelävirossa, sikäli kuin mon. 1. genetiivi on siellä itäkantasuomen perua.)

Jos tässä esitetty selitys on oikea, ei lappi olisi aina ollut saavana tai yhteisperintöä konservoivana puolena vaan joskus myös antavana puolena sekä pohjois- että itäkantasuomeen päin.

6. Luonteenomainen länsisuomalaisuus on komparatiivin yks. nominatiivin tyyppi *parein* (*parei*^s, *parē*^s, *parēt*, *pareve*) jne. Tästä tyyplistä on annettu kolme selitystä. Setälä (1890—91: 370—371) selitti, että muodosteen tunnuksena on alkup. *-*βi*-aines. Viime aikoina ei Setälän selitykseen ole enää vedottu; parempana on pidetty Ravilan selitystä (1937: 50—55), jonka mukaan tunnus on identtinen liitepartikkelin *-kin* ~ *-*γin*, *-*γik* kanssa. Mägiste (1952) on yhtynyt Ravilan selitykseen ja esittänyt lisäselvityksen, josta hiukan tuonnempaan. Itse olen (1972: 104) ajatellut tämän muototyyppin syntyneen eräänlaisena kontaminaationa sen kumouksen yhteydessä, joka aikoinaan hävitti su-

perlatiivin suuresta osasta suomen länsimurteita. Tarkemmin sanoen ajatukseni on ollut seuraava. Kun esim. tyyppi *pahimmat* väistyi tyyppin *pahemmat* tieltä, niin syntyi komparatiivin ja superlatiivin synkretismi, joka oli identtinen aiemman komparatiivin kanssa mutta muistutti läheisesti superlatiiviakin. Nyt tämä muutos pyrittiin heijastamaan myös superlatiivin yks. nominatiiviin niin, ettei tämä muoto muuttuisi enempää kuin vokaalivartalo. Tällöin syntyi kontaminaatio *pahempi* + *pahin* = *pahein*, ja aivan kuten obliikvisijoissa niin yks. nominatiivissakin voitti uusi synkretistinen komparatiivin ja superlatiivin ilmaisutapa.

Selitykseni tiellä on kuitenkin yksi hankaluus. Jotta selitys luontuisi murremaantieteellisesti, olisi *pahein*-tyypin oletettava syntyneen sillä alueella, jolta superlatiivi on hävinnyt, ja sieltä levinneen nimenomaan komparatiivin funktiossa myös alueille, joilta superlatiivi ei ole hävinnyt. Uudennoksen syntyseuduksi olen mp. ajatellut lounaismurteiden itäryhmää; sieltä uusi tyyppi olisi superlatiivin häviön mukana levinnyt myös hämäläismurteisiin. Mutta samalla olen joutunut oletamaan, että uudennos on komparatiivina levinnyt varhain myös lounaismurteiden pohjoisryhmään ja pohjalaismurteisiin, joissa superlatiivi on hyvin säilynyt. Tällainen kehitys ei ole suoralta kädeltä leimatavissa mahdolliseksi, mutta on syytä katsoa, onko sille löydettävissä kilpailukykyisiä vaihtoehtoja.

Muistitiedon mukaan (ks. Rapola 1966: 130) jo Ojansuu on 1922 eräässä julkaisemattomassa esitelmässään yhdistänyt *parein*-tyypin joihinkin lapin muodosteisiin. Mitä muodosteita hän on ajatellut, ei ole varmasti tiedossa, mutta kyseeseen tulee ehkä kolmekin muototyyppiä:

1) LpL—T *ædnæg* 'paljon'. Tämä näyttää olevan vanhan *enä*-vartalon *-*gå*-johdos, jossa toisen tavun *ä*:n edustaja tosin on korvautunut *e*:n edustajalla. Muodollisesti se voisi vastata varsin tarkoin suomen itämurteiden partikkelityyppiä *enä* (* < *enägå*, ellei **enäðä*?). Inarinlapissa *ædnæg*-sanana edustus (*ennü* 'paljon') tosin viittaa kolmannen tavun varhempaan umpinaisuuteen, ja tämä tuo vuorostaan mieleen tuon itäsuomalaisen partikkelin länsimurteisen vastineen *enään* ~ *enää**, jonka rinnakkaismuodosteet *ennää*, *enäät*, *ennei* esiintyvät myös komparatiivin funktiossa, merkitys 'enempi'.

2) LpI *innig* 'enää'. Vähän hämärä muodoste (vrt. edellä mainittuun inarinlapin *gnü* 'paljon'). Pääteaines on ehkä lainaa sm. *-kin*-partikkelista, mutta mahdollista on sekin, että partikkelissa on säilynyt *-kä*-liitepartikkelin vanhakantainen klusiilillinen muoto. (*k*:ta edustaisi tällöin inarinlapin suffiksaalin astevaihtelun yleisperiaatteiden mukaan avoimen sananloppuisen kolmannen tavun edellä media eikä spiranttisen välivaiheen kautta syntynyt puolivokaaliutuma, joka *k*-tapauksissa on inarinlapissa kyllä tavanomainen; nelitavuisissa on sen sijaan media-*g*: lok. sg. *kamm^gçist* 'kenkä', nom. sg. + l. sg. poss.suff. *kamm^ggan*. Näistä tyypeistä ks. Erkki Itkonen 1941b: 149—151.) Juuri tämän

muodosteen ja lisäksi lpI sanan *viistic* 'ensin' esitti Mägiste Ravilan selitystä tukemaan.

3) LpEt. *vuostagh* 'ensin' (Bergsland 1946: 180), jonka yhteyteen nähtävästi myös lpI *viistic* jollain lailla kuuluu. Bergsland on oletanut, että eteläläpin muodosteen loppu vastaa juuri *-*kik*-liitepartikkelia (hänen rekonstruktionsa: *-*kək*), ja semmoisena tämä muodoste olisi sekä semanttisesti että muodollisesti huomattavan läheinen vastine länsisuomalaiselle komparatiiville ja superlatiiville. Rekonstruktioita heikentää toisaalta se, että sanan uumajan- ja luulajanlappalaisten vastineiden (U *vuastak*, L *vuostak*) heikkoasteisuus viittaa toisen tavun varhempaan umpinaisuuteen.

Mistään nuoresta lainakosketuksesta ei ainakaan 1. (ja 3.) kohdan tapauksissa voi olla kyse. On vakavasti harkittava sitä mahdollisuutta, että kyseessä on pohjoiskantasuomalais-kantalappalainen yhteisperintö, jota lapissa edustavat vain harvat reliktit mutta suomen länsimurteissa produktiivi muototyyppi (ja lisäksi itämurteissa lähisukuinen tyyppi *enää*).

7. Nähtävästi koko kantasuomen alueella on kerran tunnettu suomen superlatiiviva (esim. *ylin* : *ylimmän*) edeltänyt tyyppi **üeim* : **üeimän* (< vksm. **üemä* : **üemän*). Sen diftongillisesta kehitysteestä on lainautunut lapin superlatiivin kanta (esim. *buoremus* 'paras' < klp. **puorijmus* < **parajmus*; ks. esitystäni 1968: 215—216), ja superlatiivin varhaiseen kehitysteeseen perustuu myös kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä tavattava superlatiivijadjektiivityyppi *alimmainen*, *ensimmäinen*, *syrijimmäinen*. Tällä adjektiivityypillä ei ole varsinaista superlatiivista merkitystä: se osoittaa lähinnä lokaalista tai temporaalista ääripoolia, ja sen kantasana on tavallisesti vajaaparadigmainen adverbiva tai substantiiviva (poikkeuksia esim. sm. *nuorimmainen*, liiv. *vanimi* 'vanhin' < **vanhoimainen*, josta ks. Posti 1942: 59—60).

On todennäköistä, että juuri tämä on ollut superlatiivinkin vanhin merkitys ja että ims. kielten eteläryhmässä merkityksenkehitys ei ollut tämän pitemmälle edennyt, ennen kuin *-inen*-laajennetta vailla olevat superlatiivimuodot näistä kielistä kokonaan hävisivät. Pohjoisryhmässä superlatiiviva sen sijaan on kehittynyt produktiiviksi komparaatiojärjestelmän jäseneksi: sm. *pie-nin*, *iso-in*, *tarkin*, *matalin*, ink. (runoissa) *nōrin*, *vanhin*, karj. *šuurin* : *šuurima-*, *ravakin* : *ravakkima-*. Siten tämän ryhmän kielissä on syntynyt asetelma, jossa elävät rinnan, toisistaan eriytyneinä, varsinaiset superlatiivit (sekä adjektiiveista että jonkin verran myös substantiivivartaloista ja defekteistä adverbista käytettyinä) ja superlatiivijadjektiivit (lähinnä vain substantiiveista ja defekteistä adverbista). Vepsästä, osasta suomen lounaismurteita ja hämäläismurteista superlatiiviva tosin on sittemmin hävinnyt, mutta sen vanhemmasta käytöstä kertovat yhä 1) suoranaiset reliktit (esim. sm. Urjala *Ei siitä viaraskan ilottes saatikka sitten oma vanhin*, veps. *parahim*), 2) välilliset reliktit (hämäläismurteiden komparatiiviva *pisee*, *pisempi* ja verbi *pisetä*, joiden on täytynyt syntyä

superlatiivin *pisin* vaikutuksesta ennen sen häviötä), 3) murremaantieteelliset seikat (kun superlatiivi tavataan elinvoimaisena lounaismurteiden pohjoisryhmässä ja savolaismurteissa, on pakko olettaa sen kerran olleen elinvoimainen myös näiden välillä eli hämäläismurteissa).

Lapin suhteet muistuttavat silmäänpistävästi itämerensuomen pohjoisryhmän suhteita. Itse superlatiivin asemassa siis on *-mus*-tunnuskinen tyyppi (esim. *buoremus*), joka perimmältään on kantasuomesta lainautuneen *-im*-loppuisen muodosteen johdos. Sen rinnalla tavataan norjanlapissa ja itälapissa (varsinkin inarinlapissa) toinen johdostyyppi *vuolemuš* 'alimmainen', *gadde-muš* 'rannimmainen', joka etymologisesti vastaa ims. (*-inen* :) *-ise-* johdoksia ja jonka käyttökin on samanlainen kuin itämerensuomen pohjoisryhmän superlatiiviadjektiivien (Erkki Itkonen 1964: 159—168). Niissä murteissa, joista se puuttuu tai joissa se on harvinainen, on samassa käytössä varsinainen superlatiivi. Vaikka superlatiiviadjektiivit eivät olekaan yleislappalaisia, ne muodostukseltaan viittaavat vanhoihin aikoihin; niiden pohjana ei näet ole lapin superlatiivi sellaisenaan vaan sen kantana ollut *-m*-loppuinen muodoste, johon deminutiivin johdin on liittynyt *u*-aineksen välityksellä (Erkki Itkonen, mts. 163). Superlatiiviadjektiivien varhempaan tuttuuteen norjanlappia etelämpänäkin voi viitata se, että muodostukseltaan samantyyppinen pronomini *gultmuš* 'kuka (kolmesta tai useammasta)' tavataan paitsi norjan- ja inarinlapissa myös piitimenlapissa (*kuhtēmuč*) ja luulajanlapissa (*kuhtimut*).

Lapin superlatiivi siis on kantasuomen kauteen kuuluva itämerensuomalainen laina. Sen muodostus- ja käyttöperiaatteet — varsinaisena superlatiivina *-ise-* laajenteeton muodoste, superlatiiviadjektiivina (sikäli kuin sellaisia tavataan) *-ise-* laajenteinen — liittyvät kiinteästi itämerensuomen pohjoisryhmän suhteisiin, ja siksi on oletettava, että se on pohjoiskantasuomesta peräisin.

8. Pohjoiskantasuomelle ja kantalapille yhteinen näyttää olevan ainakin yksi johdin, nim. deverbaalinen nomininjohdin *-nta* ~ *-ntä*: sm. *tulenta*, *synnyntä*, *paisunta* 'tulva', *kannanta*, ink. *issunpa*, karj. *valanda*, *vejänd'ä*, *ellennäntä* 'ymmärtäminen', veps. *jagand* 'jakaminen', *pajatand* 'laulaminen' ~ lp. *ided* 'aamu' (< **itäntä*), *rāgād* 'rykimäaika', Et. *suøhpəd'ə* 'vasoma-aika'. Suomen länsimurteissa ja lapissa johtimen käyttö rajoittuu harvahkoihin kiteymiin, mutta karjalassa ja vepsässä johdostyyppi vastaa yleisyydeltään ja käytöltään suunnilleen suomen *-minen*-teonnimiä; lapissa se on ollut lisäksi elinvoimaisen nominaalimuodon, piitimenlapista koltaan ulottuvan I. gerundin (esim. lpN *guod-dēdēddiin* 'kantaessaan'), muodostuksen pohjana (Korhonen 1974: 145—157). Voidaan olettaa, että käyttö on saanut alkunsa suppeahkosta kiteymiin rajoituvasta käytöstä, joka on ollut ominaista sekä pohjoiskantasuomalaiselle että kantalappalaiselle murreyhteisölle. Eteläkantasuomen jatkajissa johdin heijastuu vain virossa ja sielläkin vain yhdysjohtimen *-nd* : *-ndi* osana: *kaevand* : gen. *kaevandi*; *pistand* 'pistettävä esine; aidanseiväs'.

9. Muoto- ja äänneopin rajoille kuuluu seuraava ilmiö. Pohjoisissa itämerensuomalaisissa kielissä on kahdeksan sellaista *o*-vartaloista verbiä, jotka vielä varhaiskantasuomessa ovat osaksi lapin, osaksi viron ja liivin todistuksen mukaan olleet *a* (*ä*)-vartalaisia. Nämä vartalotyyppejä vaihtaneet verbit ovat seuraavat.

sm. *hioa*, ink. *hiuttā* (kai < **hiottā*), karj. *hivuo*, lyyd. *hivoda*, veps. *hijoda*, vatj. *ihua* (kai < vir.), vir. *ihuda*, E *higoda*, liiv. *je'uvvâ* : prs. yks. 3. p. *jevùv* = lpEt.—T *sággjet* (< **šija-*), mord. *tšovams* (< **šiva-*).

kutoa, ink. *kuittō_a*, karj. *kuduo*, lyyd., veps. *kudoda*, vatj. *kutoa*, virP *kududa*, E *kuda-*, *koda-*, liiv. *ku'ddâ*: prs. yks. 3. p. *kudâv* (< **kuta-*) = lpEt.—T *goddet*, mord. *kodams* (< **kuda-*).

nitoa ~ *nioa* ~ *nivoo*, ink. *niittō_a*, karj. *niduo*, virP *niduda* = lpL.—T *njâddet*, mord. *ned'ams* (< **niidä-*).

punoo, ink. *puññō_a* (*oi*-vartalaisuus *o*-vartalon sijasta sekundaaria), karj. *pu-
nuo*, lyyd., veps. *punoda*, vatj. *punēa*, *punoo*, virP *punuda* = lp. 1) Et.—N *bodnet*, N—Ko. *bâdnet* 'kehrätä, punoo' (< **puna-*; 1. tavun *â* sekundaari), 2) L *patnôt*, N—T *bodnot* 'kääriä lankaa purkautuvan köydenpään tms. ympäri; nitoa vii-
kate t. ahraim varteen; punoo' (< **puno-*), mord. *ponams* 'punoo, palmikoida, kiertää' (< **puna-*).

seisoo, *seis/tä* ~ *-ta*, ink. *seissa* : *seizon*, karj. *šeizuo*, lyyd. *šeizuda*, *šeizoda*, veps. *seišta* : *seižun*, vatj. *seisa* : *seizon*, vir. *seisma* (E *saizma*) : *seisan* = lp. *čuož'žot* (< **šarj'šo-*), mord. *št'ams* (< **šarj'ša-*). Eri puolilla itämerensuomea ilmenee konsonanttivartalaisuutta, jonka täytynee pohjautua kantasuomessa tapahtuneeseen 2. tavun vokaalin sporadiseen katoon soinnittoman dentaaliaffrikaatan ja dentaaliklusiiilin välistä: **šarj'ša-ta-k* > **šarj'štak*.

sitoo, ink. *siittō_a*, karj. *siduo*, lyyd. *šidoda*, veps. *sidoda*, vatj. *sitoo*, vir. *siduda*, liiv. *si'ddâ* : prs. yks. 3. p. *sidâv* (< **sita-*) = mord. *sodoms* (< **sita-*).

tahtoo, ink. *tahtoo*, karj. *tahtuo*, lyyd. *tahtoda*, veps. *tahtoida*, vatj. *tahtoo*, vir. *tahta* : *tahan*, liiv. *tō'dâ* (: anal. prs. yks. 3. p. *tō'v*) = lpEt.—T *duos'tot* 'ottaa, mennä, panna vastaan; ottaa kiinni, tavoittaa' (< **tašto-*).

valvoo (lounaismurteissa virolaisvaikutteisesti *valva(t)a*), ink. *valvoo*, karj. *val-
vuo*, lyyd. *valvâ* (Joenperän murt. *valvoo* < sm.), vir. 1) *valvata* 'vartioida, huolehtia, valvoo', 2) *valuda* 'valvoo (esim. ruumiin ääressä)'.

Hioa, *kutoa*, *nitoa*, *punoo*, *sitoo* -verbeihin rinnastuu fonotaktisesti ja merkitykseltään (alkeellinen tekninen tekeminen) myös sm. *vitoa*, ink. *viittō_a*, karj. *viduo*, lyyd. *vidoda*, veps. *vidoda*, vatj. (Joenperä) *vitoma* ~ lpPi.—Kld. *vâccot* 'kaapia, hangata' (< **viittō-*). Senkin täytynee olla alkuperäinen *a*-vartalo, vaikka itämerensuomalaiset kielet ja lappi nykyään ovat molemmat *o*-vartalon kannalla.

Nämä sekavahkot suhteet voidaan selkeyttää taulukoimalla seuraavasti:

	liivi	virE	virP	vatja	sm.-karj.- veps.	lappi
<i>hio-</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>a</i>
<i>kuto-</i>	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>a</i>
<i>nito-</i>	—	—	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>a</i>
<i>puno-</i>	—	—	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>a, o</i>
<i>seiso-</i>	—	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>
<i>sito-</i>	<i>a</i>	—	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	—
<i>tahto-</i>	—	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>
<i>valvo-</i>	—	<i>a</i>	<i>a, o</i>	<i>a</i>	<i>o</i>	—
<i>vito-</i>	—	—	—	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>

Vartalovaihdoksen syyt ovat hämärät. Sen selitykseksi ei riitä vetoaminen *a*-vartaloiden imperfektiin kantasuomessa kehittyneeseen *o*:hon (esim. *sitoi*): ensinnäkin verbejä *kuto-* ja *puno-* vastaavien *a*-vartaloiden äännelailliset imperfektit olisivat olleet *o*:ttomia, ja toiseksi vartalovaihdos *seisoa* ja *tahtoa* -verbien lappalaisten vastineiden perusteella sijoittuu aikaan, jolloin kantasuomen äänne muutokset eivät olleet vielä lähteneet liikkeelle. Ilmeisesti kyseessä on vain varhaiskantasuomeen syntyneen uuden vartalotyypin, *o*-vartaloiden, aseman lujitus, jonka uhriksi on joutunut sikermä vanhoja *a*-vartalaisia verbejä. Kielittäin *o*:n ekspansion aste vaihtelee suuresti. Itämerensuomessa pohjoisryhmän kielet ovat ainoat, joissa *o* on voittanut läpikotaisin (*a*:ta ei enää ainoassakaan 9 verbistä). Kintereillä seuraavat järjestyksessä vatja (*a*:n osuus 1/9), pohjoisviro (2 t. 3/9), eteläviro (4/5) ja liivi (2/3). Lappi sijoittuu tässä asetelmassa suunnilleen pohjois- ja eteläviron väliin (*a*:n osuus 4 t. 5/7). Näyttää siltä kuin pohjoiskantasuomi olisi ollut eräänlaisena ekspansiokeskukseksi, josta *o*-vartaloisuus on säteillyt naapurimurteisiin sitä vahvemmin, mitä lähemmät kosketukset pohjoiskantasuomella on noihin murteisiin ollut. Pohjoiskantasuomen ja lapin kytkös herättää jälleen huomiota; se on ollut lappiin päin vielä sillä lailla erilainen kuin pohjoisvirossa, että *o*:llisiksi vaihtuneet ja *a*:llisina pysyneet verbit ovat *punoa*-verbiä lukuun ottamatta eri sanoja lappissa kuin pohjoisvirossa.

10. Puhtaasti äänneopin alaa on pitkien puolisuoppeiden vokaalien diftongituminen (\bar{o} , \bar{e} , $\bar{ö}$ > *uo*, *ie*, *üö*), jota nykyään tavataan suomessa, karjalassa, lyydissä sekä murteittain vatjassa ja virossakin. Suomen länsimurteissa tämä muutos on nähtävästi vanhin; se näyttää heijastuneen muinaiskarjalan puolelle ja sitä kautta itämurteisiin vasta kun inkeröismurteet olivat siitä erinneet (Heikki Leskisen 1964: 103 mukaan jo ennen sitä) ja joka tapauksessa vasta *k:n* ja *t:n* heikkoasteisten vastineiden * γ :n ja * δ :n kadottua (Virtaranta 1958: 223—224, Rapola 1966: 356—358). Sen vieraspohjaisuutta muinaiskarjalassa

on olettanut jo Nirvi (1961: 131), ja samaan voi viitata se, että diftongiutumisen ala on täällä laajentunut kuten leviävän ääntenmuutoksen usein käy: se on temmannut mukaansa myös väljät vokaalit \bar{a} ja \bar{e} (> *oa*, *eä*). Vrt. Rapola 1966: 358.

Kuinka vanha länsisuomalainen diftongiutuminen on, siitä ei yksikään dokumentti kerro. Mikään ei estä pitämästä sitä jo pohjoiskantasuomen aikaisena; muinaiskarjalan alkuperäinen diftongiutumattomuus olisi tällöin itäkantasuomen perua. Mutta jos näin on, silloin tulee kysyneeksi, eikö juuri tämä muutos ole antanut myös kantalapin vastaavaan muutokseen (* \bar{o} > *uo*, * \bar{e} > *ie*) säsäyksen samalla lailla kuin muinaiskarjalankin muutokseen. Rinnakkaisuutta lapin ja muinaiskarjalan muutoksissa ilmenee siinäkin, että kummassakin tapauksessa alkuperäisen muutoksen ala olisi laajennut. Kantalapissa muutokseen ovat tempautuneet myös pitkät puoliväljät vokaalit (* \bar{o} > *oa*, * \bar{e} > *eä*); väljä * \bar{a} on ollut ainoa pitkä vokaali, joka muutokselta on säästynyt.

Kantasuomen ääntenmuutokset eivät ole lappiin yleensä heijastuneet, mutta spesifisesti pohjoiskantasuomalainen diftongiutuminen näyttäisi siis voineen antaa aiheen lapin diftongiutumiseen.

11. Itämerensuomen ja lapin suhteita käsittelevä esitys ei noudattaisi traditiota, ellei siinä oteta kantaa myös astevaihtelun syntyyn. Juuri pohjoiskantasuomen tähytämöstä tuntuu tähänkin merkilliseen ilmiöön aukenevan uudensainen näkymä. Itämerensuomen pohjoisryhmän kielissä astevaihtelu on nimenomaan obstruenttien (*k:n*, *t:n*, *p:n*, alkuaan myös *s:n*) heikkenemisilmiö; muut konsonantit eivät siihen ota osaa. Samoin on laita vatjassa, jonka on havaittu usein muulloinkin liittyvän pohjoisryhmän kieliin. Sitä merkillisempää on, että kahta puolta pohjoisryhmän kieliä astevaihtelu on laajentanut alaansa tavalla, joka jälleen tuo mieleen tyyppillisesti leviävän ääntenmuutoksen. Virossa astevaihtelu on laajentunut kvantiteettivaihteluksi, jonka alaisia ovat kaikki alkuperäiset geminaatat ja konsonanttiyhtymät ja johon myös vokaalit ovat kietoutuneet; »vahvempi» ja »heikompi» eli 3. ja 2. kvantiteettias-te tavataan muissa geminaatoissa ja konsonanttiyhtymissä täsmälleen samoin ehdoin kuin vahva ja heikko aste klusiiligeminaatoissa. Myös liivissä tavataan nykyään virolaista muistuttava kaikki geminaatat ja konsonanttiyhtymät yhtä lailla käsittävä kvantiteettivaihtelu, vaikka se onkin irronnut astevaihtelun alkuperäisistä ehdoista. Täsmälleen viron tyyppinen astevaihtelun laajentuminen on toisaalta tapahtunut kantalapissa. Siellä kvantiteettias-tevaihtelu on projisioitunut lisäksi kaikkiin yksinäiskonsonanteihin; rinnan geminaattojen kanssa niihin on kehittynyt erityinen vahvan ja heikon asteen kvantiteettiero.

Jos astevaihtelua tarkkaa kielimaantieteellisenä ilmiönä, johtuu helposti päättelemään, että pohjoiskantasuomi on ollut sen lähtökeseuksena, ikään kuin saranana, josta se on lähtenyt levittämään sekä foneettista alaansa että maantieteellistä aluettaan pohjoiseen ja etelään. Tässä näyttää vihdoin olevan

esimerkki kantasuomalaisen ääntenmuutoksen (Postin 1953: 84 esittämän oletuksen mukaan germaanisvaikutteisen) heijastumisesta lappiin, ja murremaantiede puhuu sen puolesta, että lähtökohtana on taas ollut juuri pohjoiskantasuomi.

Näiden yhdentoista piirteen osalta on tehtävä jälleen sama varaus kuin s. 223: jos piirteen levikki ulottuu karjalaan ja vepsään, kyseessä on voinut olla myös alkuperäinen itäkantasuomalaisuus samalla kuin pohjoiskantasuomalaisuus. Siksi useat piirteet voisivat todistaa itäkantasuomenkin eivätkä vain pohjoiskantasuomen lappalaisyhteyksistä. Lopuksi voidaan taas mainita muutamia muoto-opin seikkoja, jotka puhuvat nimenomaan itäkantasuomen ja kantalapin keskinäisten siteiden puolesta:

I. E. A. Tunkelo on erityistutkimuksessaan (1924: 352—) todennut, kuinka »pohjois-itäisissä Itämeren-suomalaisissa kielissä on refleksiiviverbi sekä johtimiensa että taivutustapansa puolesta kehittynyt monipuolisemmin kuin niiden sisarkielistä tunnetaan», ja osoittanut, että näiden kielten refleksiivitaivutuksen tärkein johdin on alkup. *-*de*-: suomen itämurt. *keännänin* (< **käntäden*) 'käännyn', *polttain* 'poltan itseni', *kätkeikse* 'kätkeytyy', Hirvensalmi *vejätte* ~ *vetätte* 'vetäydytte', Parikkala *pistsii* 'pistäytyi' (< **pistäsihen*), Pohjois-Savo *tungetet* 'tunkeudut', ink. *pessiin* 'peseodyn' (< **peseđen*), karj. *kätkete* 'kätkeydy',² aun. akt. imper. yks. 2. p. ja kielt. prees. *kaččoi*, *kiändäi* 'käännny', lyyd. *en salbate* < **salbäitek*, veps. *i katkõd'e* (< **katkoiðek*), *ala muhotõd'e* 'älä hymyile' (< **muhõttelðek*). Itäiseen levikkiin sopii hyvin saman tyyppin esiintyminen vatjassa: (Ahlqvist) *čülpät* (< **külpedet*), *rep̄in* (< **repiden*), (Ariste 1948: 99) *murtuzivad* 'murtuivat'.

Jo Tunkelo vertasi (1924: 381) näitä itäryhmän kielten refleksiivimuodosteita inarinlapin refleksiiviverbeihin, joiden johdin palautuu alkup. asuun *-*te*-. Tällä tietoa *-*te*- > klp. *-*Dę*- ~ *-*tę*- johtimisten refleksiiviverbien alue ulottuu luulajanlapista turjanlappiin. Esim. lpL—N *luoi'tadit* 'laskeutua' (← *luoi'tet* 'laskea'), N *gæssadit*, I—Kld. **gæssadättät* 'vetäytyä' (← *gæsset* 'vetää'), I—T **oai'dnalättät* 'nähdä, tavata toisensa' (← *oai'dnalit* id.; refleksiiviselle lähisukuinen resiprookkinen merkitys). Lapin johdoksista ks. tarkemmin Erkki Itkonen 1980: 35—40.

Refleksiivis-passiivinen verbijohdin *-*de*- ei ole täysin tuntematon itäryhmän kielten ulkopuolellakaan; esim. *katketa*, *lohjeta* -tyyppiset passiiviverbit

² Tunkelon mukaan (1924: 373—376) suomen *tungetet*-, karjalan *kätketet*-tyyppisissä muodoissa on erityinen johdin *-tte*-. Tvärminnen-alustuksessani 1980 huomautin, että kyseessä voi olla samanlainen frekventatiivijohtimen *-nte* : *-t*- ja refleksiivijohtimen *-te* yhtymä kuin Postin 1945 analysoimissa *luetaan*, *luettiin* -tyyppisissä passiivimuodoissa, joissa on saman frekventatiivijohtimen ja *-ta*- aineksen yhtymä. Posti (1980: 122—123) on vuorostaan selittänyt, että *-tte*- johtimen alkuosa on peräisin supistumaverbien konsonanttivartalosta.

ovat lähes yleisitämerensuomalaisia. Mutta vain itäryhmän kielissä tämä johdin on produktiivi nimenomaan verbivartaloon liittyvänä, ja samoin on laita lapissa. Tämä vanha itäryhmän kielten ja lapin yhteispiirre voi hyvin olla muistoa itäkantasuomen ja kantalapin kosketuksista.

2. Eräs taivutusopin ja sanasto-opin välillä häilyvä yksityiskohta liittyy edellä jo puheeksi tulleeseen itäryhmän sanastolliseen erityispiirteeseen, substantiiviin *koti*, joka on abstrahoitu *kotiin*, *kodissa* -tyyppisistä adverbeista. Nämä adverbiset ovat alkuaan olleet *kota*-sanana monikkomuotoja, niin kuin osoittavat niiden lappalaiset vastineet: inarinlapin *kōđiđ* 'kotiin' (sekä 'hem' että 'in i lappkåtorna'), *kōđiđn* 'kotona; kodissa' ('hemma' t. 'i lappkåtorna'; Erkki Itkonen 1938: 456), koltanlapin Nuortijärven murteen *kuedid* 'kotiin', *kuedine* 'kotona' (Europaeuksen muk. T. I. Itkonen 1958: 137), etelälapin *cō'āde* 'nach Hause' (= lpI *kōđiđ*) (Collinder 1943: 36). Tämä kolmesta syrjäisestä lapinmurteesta merkitty käyttö palautuu ilmeisesti kantalappiin, ja sen esiintyminen itämerensuomen itäryhmässä voi osoittaa sitä, että itäkantasuomalaiset ja kantalappalaiset kotanaapurukset ilmaisivat kotonaoloa samalla sen ajan kulttuurimuodossa luonnollisella tavalla.

3. Itäisten ims. kielimuotojen johto-opillisiin erikoisuuksiin kuuluu »puolisukulaisuutta» ilmaiseva nomininjohdin *-intima* ~ *-intimä* toisintoineen: sm. itämurt., Kymenlaakso *emintimä*, *emintämä*, ink. *eminDimä*, karj. *ižind'imä*, lyyd. *poigind'im*, veps. *emindam*, *tüt'rindam* (inkeroismurteista tai Inkerin suomalaismurteista lainautuneena myös vatjassa: *emintimä*, *pojintima*). Jo Bergsland (1942: 157—162) on yhdistänyt tämän johdostyyppin etelä- ja uumajanlappalaiseen sukulaisennimityyppiin lpEt. *wuohf(ə)diemie* 'puolison vanhempi mies-sukulainen (ei isä)', *wuorbdiemie* 'vaimon vanhemman veljen t. serkun vaimo; miehen vanhemman sisaren t. serkun mies', U *vil'ljidæbme* 'miehen sisaren mies'. Nirvi (1954: 37) on otaksunut itäisten ims. kielten tyyppin uudismuodosteeksi, joka olisi omaksuttu karjalasta lappiin vuoden 1000 tienoilla (hänen konstruktionensa: *emintimä* < **eminti-emä*). Ajoitus tuntuu monesta syystä liian myöhäiseltä; jos lapin tyyppi on saatu itämerensuomesta, sen täytyy olla melkoisesti vanhempaa perua, ehkä itäkantasuomen ajoilta asti.

Entä sellaiset kielen muoto- tai äännerakennetta koskevat seikat, jotka viittaisivat kantalapin ja eteläkantasuomen rinnakkaisuuteen? Sen jälkeen kun konditionaalinen tunnuksen samuus on osoittautunut todistusvoimattomaksi, ei tällaisia piirteitä näytä löytyvän yhtään vaan laihaa sanastosaalista vastaa muiden kieltenpiirteiden puolella pelkkä vesiperä.

Lapin ja itämerensuomen kosketuksista puhuttaessa on tavallisesti tyydytty viittaamaan erittelemättä kantasuomeen tai sitten, jos puheena ovat olleet uudemmat kosketukset, nimeltä mainiten esim. suomeen tai karjalaan. Se tarkennettu kuva, joka kantasuomen päämurteista nykyään on luotavissa,

Kaavamainen esitys pohjois-, etelä- ja itäkantasuomen puhujien sekä kantaleppäläisten oletettavista asuma-alueista. Kuten jo Tvärminnen kokouksessa tuli puheeksi, olennaisia ovat alueiden sijaintisuhteet; sen sijaan karttaa ei pidä tulkita niin, että siihen kokeeksi merkityt rajat olisivat läheskään täsmällisiä, eikä varsinkaan niin, että asutus olisi tasaisesti jakautunut pitkin alueita.

oikeuttaa ja velvoittaakin täsmentämään myös käsitystä kantasuomen ja lapin välisistä kosketuksista: ne ovat tapahtuneet osaksi pohjoiskantasuomesta, osaksi itäkantasuomesta käsin. Tämä ei varmaan koske pelkästään niitä kontakteja, joiden muistot kielenilmiöiden levikin perusteella vielä nykyään voidaan paikantaa nimenomaan noihin kantasuomen murteisiin, vaan yhtä ilmeisesti niitä kontakteja, joiden muistot itämerensuomalaisella puolella käsittävät laa-

jemman alueen: niissäkin tapauksissa kontaktivyöhyke on ollut kantasuomen puhujien pohjoisilla ja itäisillä äärialueilla. Odottamatonta ei ehkä ole se, että monet kontaktit viittaavat kantasuomen itäisille tai koillisille äärille, ts. itä-kantasuomen ja sen jatkajien alueelle; niiden lähellehän lappalaisten alkukotikin on totuttu paikantamaan. Uutta on pikemmin se, että Suomessa, vieläpä ilmeisesti Länsi-Suomessa tapahtuneet kantasuomalaisen ja kantalappalaisten kosketukset ovat saaneet huomattavan monipuolisen vahvistuksen. Täysin looginen tuo vahvistus kyllä on; se on osoittanut oikeaksi sen tien, jolle tähän asti on viitannut vain yksi mutta sitä selvempi johtofossiili: yhteen kuuluvat heimonnimet *hämäläinen* ja *sabmēlaš*.

LÄHTEET

- ALVRE, PAUL 1973: Läänemeresoome aluskeele varasest murdeliigendusest, eriti eesti ja soome keelt silmas pidades. — KK 16 s. 151—162, 291—299.
- ARISTE, PAUL 1948: Vadja keele grammatika. Nõukogude soome-ugri teadused 9. Teaduslik Kirjandus, Tartu.
- 1962: Mõnda substraadist. — KK 5 s. 13—17.
- 1971: Die ältesten Substrate in den ostseefinnischen Sprachen. — SFU 7 s. 251—258.
- 1981: Keelekontaktid: eesti keele kontakte teiste keeltega. Eesti NSV Teaduse Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 14. Valgus, Tallinn.
- BERGSLAND, KNUT 1942: Det samiske slektskaps- og svogerskapsordsystem. — Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap 13 s. 148—198.
- 1946: Røros-lappisk grammatikk: et forsøk på strukturell språkbeskrivelse. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, serie B: skrifter 18. Oslo.
- COETSEM, FRANS VAN 1970: Zur Entwicklung der germanischen Grundsprache. — Kurzer Grundriss der germanischen Philologie bis 1500 (hrsg. von Ludwig Erich Schmitt) I: Sprachgeschichte s. 1—93. Berlin.
- COLLINDER, BJÖRN 1929: Über den finnisch-lappischen Quantitätswechsel I. Uppsala Universitets årsskrift 1929. Uppsala.
- 1943: Lappisches Wörterverzeichnis aus Härjedalen. Uppsala Universitets årsskrift 1943: 1. Uppsala.
- FUF = Finnisch-ugrische Forschungen. Helsinki.
- HACKMAN, ALFRED 1905: Die ältere Eisenzeit in Finnland. Helsinki.
- 1912: Suomen vanhimmat rautakauden löydöt. — Suomen Museo 1912 s. 49—65.
- HAGAR, HELMUT 1958: Der osteuropäische Arbeitsschlitten bei den Ostseefinnen. — FUF 33 s. 182—284.
- HAik. = Historiallinen Aikakauskirja. Helsinki.
- HAKULINEN, LAURI 1968: Suomen kielen rakenne ja kehitys. 3. p. Otava, Keuruu.
- ITKONEN, ERKKI 1938: Vähäisiä sanahuomioita. — Vir. 42 s. 456—460.
- 1939: Der ostlappische Vokalismus vom qualitativen Standpunkt aus. — SUST 79. Helsinki.
- 1941a: Lappalaista merkitsevistä nimityksistä ja niiden historiallisesta taustasta. — Vir. 45 s. 76—93.
- 1941b: Über den Charakter des ostlappischen Stufenwechselsystems. — FUF 27 s. 137—167.
- 1956: Etymologische Beiträge. — Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára (szerk. Bárczi Géza és Benkő Loránd) s. 616—622. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- ITKONEN, ERKKI 1959: Suomen *höyhen* sanasta ja sen lappalaisesta vastineesta. — Vir. 63 s. 306—312.
- 1961: Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historian tutkimuksen alalta. Tietolipas 20. SKS, Helsinki.
- 1964: Die lappischen Deminutivableitungen von Superlativen und Komparativen, zunächst im Lichte des Inarilappischen. — Lapponica: essays presented to Israel Ruong 26. 5. 1963, Studia Ethnographica Upsaliensia 21, s. 159—168. Lund.
- 1980a: Einige Gesichtspunkte zur Frühgeschichte der Lappen und des Lappischen. — SUSA 76 s. 5—21. Helsinki.
- 1980b: Über einige lappische Verbalsuffixe. — SUSA 76 s. 23—41. Helsinki.
- ITKONEN, TERHO 1953: *Punoo ja lapin bodnját*. — Vir. 57 s. 176—185.
- 1957: Suomen kielen suksisanastoa. SKST 254. Helsinki.
- 1968: Einige Fragen der urfinnischen Laut- und Formengeschichte. — Congressus secundus internationalis Fenno-ugristarum Helsingiae habitus I s. 212—221. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- 1969: Erään partisiippityypin taustaa. — Vir. 73 s. 118—155.
- 1971: Aunuksen äänneopin erikoispiirteet ja aunukselaismurteiden synty. — Vir. 75 s. 153—185.
- 1972: Historiantakaiset Häme ja Suomi kielentutkijan näkökulmasta. — HAik. 1972 s. 85—112.
- 1973: Lisiä eräiseen lapin vokaaliston ongelmaan. — Commentationes Fenno-ugricae in honorem Erkki Itkonen, SUST 150, s. 75—124.
- 1978: Kantasuomesta suomeen. — Suomen tieteen ulottuvuuksia (toim. Risto Kautto) s. 63—83. WSOY, Porvoo.
- 1979: Retkiä nykysuomeen. Tietolipas 83. SKS, Kerava.
- 1981: Zur Geschichte der *ts*-Verbindung in den westfinnischen Dialekten. — Heutige Wege der finnischen Dialektologie, SF 24, Forssa, s. 11—28.
- 1982: Suvannosta tyveneen. — Språkhistoria och språkkontakt i Finland och Nordskandinavien: studier tillägnade Tryggve Sköld den 2 november 1982, Kungl. Skytteanska Samfundets handlingar 26, s. 157—165. Stockholm.
- ITKONEN, T. I. 1918: Lappalais-suomalaisia sanavertailuja. — SUSA 32: 3. Helsinki.
- 1958: Koltan- ja kuolanlapin sanakirja I—II. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 15. Helsinki.
- JANHUNEN, JUHA 1982: Uralilaisen kantakielen sanastosta. — SUSA 77, Jyväskylä, s. 219—274.
- KALIMA, JALO 1928: Eräiden sanojen alkuperästä. — Vir. 32 s. 102—111.
- KANNISTO, ARTTURI 1912: Komitatiivi. — Tietosanakirja IV p. 1230. Tietosanakirja Oy., Helsinki.
- KERKKONEN, MARTTI 1962: Länsimaisen Suomen vanhin itäraja. — HAik. 1962 s. 243—268.
- KETTUNEN, LAURI 1930: Vatjan kielen äännehistoria. 2., uusittu painos. SKST 185. Helsinki.
- KIVIKOSKI, ELLA 1961: Suomen esihistoria. WSOY, Porvoo.
- KK = Keel ja Kirjandus. Tallinn.
- KOIVULEHTO, JORMA 1970: Suomen *laiva*-sanasta. — Vir. 74 s. 178—183.
- 1975: Germaanis-suomalaisista lainakosketuksista ja niiden ikäyksestä. Moniste.
- 1976: Vanhimmista germaanisista lainakosketuksista ja niiden ikäimisestä. — Vir. 80 s. 39—47, 247—290.
- 1979a: Balttilaisia ja germaanisista lainakosketuksia: uusia germaanisten lainakerrostumien ikäyskriteerejä. Esitelmä Suomalais-ugrilaisessa Seurassa 20. 4. 1979 (käsimoniste).
- 1979b: Itämerensuomalaisten kielten germaanis kosketukset. — Itämerensuomalaisen filologian symposiumi -79 Petroskoissa 22.—24. 5. 1979: esitelmien tiivistelmät s. 56—60.
- 1979c: Lainoja ja lainakerrostumia. — Vir. 83 s. 267—301.

- KOIVULEHTO, JORMA 1982: *Rasia ja asia*. — Vir. 86 s. 257—276.
- KORHONEN, MIKKO 1967: *Die Konjugation im Lappischen: morphologisch-historische Untersuchung. I. Die finiten Formkategorien*. SUST 143. Helsinki.
- 1974: *Die Konjugation im Lappischen: morphologisch-historische Untersuchung. II. Die nominalen Formkategorien*. SUST 155. Helsinki.
- 1976: Suomen kantakielten kronologiaa. — Vir. 80 s. 3—18.
- KRAUSE, WOLFGANG 1968: *Handbuch des Gotischen. 3., neubearbeitete Auflage*. Beck, München.
- KV = Kalevalaseuran vuosikirja.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 1972: *oi-* ja *ei-*nominit Länsi-Uudenmaan murteissa. — SKST 310. Helsinki.
- LEHTINEN, TAPANI 1979: Itämerensuomen verbien historiallista johto-oppia: suomen *avajaa, karkajaa* -tyyppiset verbit ja niiden vastineet lähisukukielissä. SUST 169. Vammala.
- LESKINEN, HEIKKI 1964: Suomen itämurteet keskiajan ja uuden ajan taitteessa. — Vir. 68 s. 97—115.
- 1980: *Suomalais-karjalainen sanasto Euroopan kielikartaston näkökulmasta*. — *Congressus quintus internationalis Fenno-ugricarum* (red. Osmo Ikola) III s. 247—257. Suomen Kielen Seura, Turku.
- LÕUGAS, VELLO 1973: Soomlaste Soome siirdumise teooria arheoloogilisest tagapõhjast. — *Läänemeresoome filoloogia sümposiumin 1973: teesid* s. 23—24. Tallinn.
- MARK, JULIUS 1925: *Die Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen I: Einleitung, frühere Arbeiten, die Possessivsuffixe in den ostseefinnischen Sprachen*. SUST 54. Helsinki.
- MEINANDER, C. F. 1968: *Däviits: en essä om förromersk järnålder*. — *Finskt Museum 1969* s. 27—69. Helsingfors.
- MOORA, H. 1956: Eesti rahva ja naaberrahvaste kujunemisest arheoloogia andmeil. — *Eesti rahva etnilisest ajaloost: artiklite kogumik* (toim. H. Moora) s. 41—119. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn.
- MÄGISTE, JULIUS 1950: Soome *kuunnella*, eesti *kuulata* jm. ja mõni sõna eesti sekundäärsete kontraktaverbide seletuseks. — Vir. 54 s. 265—270.
- 1952: *Zu dem finnisch-lappischen γ - (g -) Komparativ*. — *Meddelanden från seminarierna för slaviska språk, jämförande språkforskning och finsk-ugriska språk vid Lunds universitet n:r 2* s. 15—19. Lund.
- NIRVI, R. E. 1947: Passiivimuotojen aktiivistumisesta. — *Suomi 104*. SKS, Helsinki.
- 1950: Murrehavaintoja ja kielennäytteitä Joensuun Karjalasta. — Vir. 54 s. 242—262.
- 1954: Puolisukulaisuutta osoittava johdin *-intima, -intimä*. — Vir. 58 s. 27—40.
- 1961: Inkeröismurteiden asema. — KV 41 s. 99—132. Helsinki.
- 1971: Inkeröismurteiden sanakirja. *Lexica Societatis Fenno-ugricae* 18. Helsinki.
- OJANSUU, HEIKKI 1922: Itämerensuomalaisten kielten pronominioppia. Turun suomalaisen yliopiston julkaisuja B I: 3. Helsinki.
- PAUNONEN, HEIKKI 1974: *Monikon genetiivin muodostus suomen kielessä I: johdanto, yksivartaloisten kaksitavujen monikon genetiivi suomen murteissa*. SKST 317. Helsinki.
- POSTI, LAURI 1934: Vatjan kielen *k > tš* äännevuoksen iästä. — KV 14 s. 139—148. Porvoo.
- 1935: Vepsän vokaalisoinnusta. — Vir. 39 s. 73—89.
- 1937: Eräs itämerensuomalainen genetiivimuodostus. — Vir. 41 s. 298—293.
- 1942: Grundzüge der livischen Lautgeschichte. SUST 85. Helsinki.
- 1945: Itämerensuomalaisten kielten passiivin tunnusten suhteesta. — Vir. 49 s. 355—368.
- 1953: *From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic: studies on the development of the consonant system*. — FUF 31 s. 1—91.
- 1958: *Zur Geschichte des Wandels $k > tš$ im Wotischen*. — SUSA 60:8. Helsinki.

- POSTI, LAURI 1980: The origin and development of the reflexive conjugation in the Finnic languages. — *Congressus quintus internationalis Fenno-ugristarum* (red. Osmo Ikola) I s. 111—144. Suomen Kielen Seura, Turku.
- PÄÄKKÖNEN, MATTI 1971: Oulun seudun murteen äännehistoria I. SKST 289. Forssa.
- QVIGSTAD, J. K. 1893: Nordische Lehnwörter im Lappischen. Christiania Videnskaps-Selskabs Forhandling 1893:1. Christiania.
- RAPOLA, MARTTI 1919—20: Kantasuomalaiset pääpainottomain tavujen *i*-loppuiset diftongit suomen murteissa. SKS, Helsinki.
- 1947: Johdatus suomen murteisiin. Tietolipas 4. SKS, Helsinki.
- 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. SKST 283. Helsinki.
- RAUN, ALO 1971: Essays in Finno-Ugric and Finnic linguistics. Indiana University Publications: Uralic and Altaic Series 107. Mouton, The Hague.
- RAVILA, PAAVO 1937: Über das finnisch-ugrische komparativsuffix. FUF 24 s. 29—58.
- 1939: Lappische kasustudien. [Arv.: Johan Beronka, Lappische Kasustudien.] FUF 26 Anz. s. 1—7.
- 1941: Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen. FUF 27 s. 1—136.
- RUOPPILA, VEIKKO 1947: Kotieläinten nimitykset suomen murteissa II: sika, koira, kisa, siipikarja. SKST 222. Helsinki.
- 1955: Äyrämöismurteiden äännehistoria. SKST 245. Helsinki.
- 1967: Kalevala ja kansankieli. SKST 284. Forssa.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1979: Saamelaisten tausta kielitieteen valossa. Moniste (Suomen kansan esihistorialliset juuret -symposiumi).
- SAUKKONEN, PAULI 1965: Itämerensuomalaisten kielten tulosjainfinitiivirakenteiden historiaa I: johdanto, adverbaali infiniitti. SUST 137. Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. 1890—91: Yhteissuomalainen äännehistoria. SKS, Helsinki.
- 1894: Kielentutkimus ja Suomen kansan esihistoria. — *Valvoja* 14 s. 535—547.
- 1906: Zur herkunft und chronologie der älteren germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen. — *SUSA* 23:1.
- 1917: Suomen kieli ja kirjallisuus: 1. Kieli. — *Tietosanakirja IX* p. 343—369. Tietosanakirja-oy., Helsinki.
- 1926: Suomen kielen lauseoppi. 11. painos. Otava, Helsinki.
- 1928: »*Kuulla ja kuunnella*». — *Vir.* 32 s. 251—255.
- 1964: E. N. Setälän vatjalaisuistiinpanot. Painoon toimittaneet ja julkaisseet Lauri Posti ja Seppo Suhonen. — *Memoria saecularis E. N. Setälä* 27. II. 1964, SUST 135:3. Helsinki.
- SF = *Studia Fennica*.
- SFU = *Sovetskoje finno-ugrovedenje*. Tallinn.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja I (Y. H. TOIVONEN), II (Y. H. TOIVONEN, ERKKI ITKONEN, AULIS J. JOKI), III—IV (ERKKI ITKONEN, AULIS J. JOKI), V—VI (ERKKI ITKONEN, AULIS J. JOKI, REINO PELTOLA). *Lexica Societatis Fenno-Ugricae* 12. Helsinki 1955—78.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SKVR = Suomen kansan vanhat runot. SKS, Helsinki 1908—48.
- SUSA = Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja.
- SUST = Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia.
- TOIVONEN, Y. H. 1953: Suomalais-ugrilaisesta alkukodista. — *Vir.* 57 s. 5—35.
- TRUMMAL, V. 1973: Eesti ala vanem asutus ja rahva etniline kujunemine. Tartu Riiklik Ülikool: NSV Liidu ajaloo kateeder. Tartu.
- TUNKELO, E. A. 1924: Eräistä suomen, karjala-aunuksen ja vepsän refleksiivitunnuksista. — *Kieli- ja kansatieteellisiä tutkielmia: juhla kirja professori E. N. Setälän kuusikymmenvuotispäiväksi 19 27/II 24*, SUST 52, s. 352—386. Helsinki.
- WARELIUS, ANDERS 1848: *Bidrag till Finlands kändedom i ethnographiskt afseende*. — *Suomi* 1847 s. 47—130.
- WICKMAN, BO 1968: Finnish *kahlata*. — *Fenno-ugrica: juhla kirja Lauri Postin kuusikymmenvuotispäiväksi 17. 3. 1968*, SUST 145, s. 238—240. Helsinki.
- WIKLUND, K. B. 1901: *När kommo svenskarne i Finland?* Uppsala.

- WIKLUND, K. B. 1902: Zur Gesichte der urlappischen \bar{a} und \bar{u} in unterbonter silbe II. FUF 2 s. 41—71. Helsinki.
- 1933: Den svenska befolkningens ålder i Finland. — Fornvännen 1933 s. 91—110.
- VILKUNA, KUSTAA 1964: Das Kauharz, ein uraltes Genussmittel. — Lapponica: essays presented to Israel Ruong 26. 5. 1963, Studia ethnographica Upsaliensia 21, s. 295—303. Lund.
- VIRTARANTA, PERTTI 1958: Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa. SKST 252. Vammala.

Über die Wurzeln der finnischen Sprache — Zwischenbetrachtung

TERHO ITKONEN (Helsinki)

(Fortsetzung vom vorigen Heft.)

Unsere vorangegangenen Überlegungen zeigen, daß der Begriff des Späturfinnischen als solcher nicht beibehalten werden kann. Es kann nicht angenommen werden, daß das Späturfinnische eine territorial eng begrenzte und sprachlich einheitliche Sprachform gewesen ist; eher handelt es sich dabei um jene chronologische Ebene, auf der die urfinnischen Innovationen mit allgemeinstseefinnischer Verbreitung unterzubringen sind. Diese Ebene kann jedoch durchaus nicht für alle Innovationen in dieselbe Zeit fallen.

Ganz andersgeartete operationelle Einheiten sind das Nordurfinnische und das Osturfinnische, wie wir sie anzunehmen haben. Über die Beziehung der beiden zueinander ist zu sagen, daß die tiefsten Wurzeln der östlichen osfi. Sprachformen (der finnischen Ostdialekte, der ingrischen Dialekte, des Karelischen, der lüdischen Dialekte und des Wepsischen) offensichtlich im Osturfinnischen liegen, daß diese Sprachformen aber in ihrer heutigen Gestalt außer der osturfinnischen auch eine dominierende nordurfinnische Komponente enthalten. Zusätzlich zum Nord- und Osturfinnischen muß noch das Südurfinnische angesetzt werden, worauf Livisch, Estnisch und Wotisch zurückgehen (allerdings unter dem Vorbehalt, daß das Wotische auch osturfinnische Elemente aufweist sowie Elemente der Nordgruppe des Ostseefinnischen aus der Zeit des Nordurfinnischen oder später und daß das Osturfinnische in gewissem Ausmaß auch das Südestnische scheint beeinflußt zu haben). Gerade im Raum des Südurfinnischen (ver-

mutlich im heutigen Estland) scheint ein Zentrum gelegen zu haben, von dem lange Zeit ein Einfluß auch nach Westfinnland ausging und sich über dessen nordurfinnische Grundschrift legte. Andererseits kann die Möglichkeit nicht ausgeschlossen werden, daß auch die in Westfinnland gesprochene Sprache ausgeübt hat und südlich des Finnischen Meerbusens von Einfluß war. In einigen Fällen hat sich ein relativ später westlicher Einfluß noch weiter ausdehnen können, sogar über den gesamten ostseefinnischen Sprachraum; die Einwirkung erfolgte entweder in Estland oder vielleicht eher in Südwestfinnland. Hierher scheinen die bekannten urfinnischen Lautwandel zu gehören. Neben der Differenzierung der ostseefinnischen Sprachen hat sich also lange Zeit auch eine gewisse Integrierung vollzogen.

Territorial gesehen sind das Nord-, Ost- und Südurfinnische vielleicht in gewissem Umfang genauere Einheiten als das angenommene Späturfinnisch. In chronologischer Hinsicht sind sie dagegen ziemlich lockere Rekonstruktionen. Als Nordurfinnisch kann z. B. die in Westfinnland seit jener Zeit gesprochene Sprachform angesehen werden, als sie lautlich noch auf dem Stand des Frühurfinnischen war, zu jener Zeit, als sich die urfinnischen Lautwandel bereits vollzogen hatten und sich auf der ältesten nordurfinnischen Wortschicht vielleicht südurfinnische Elemente abgelagert hatten. Es ist fast Geschmacksache, wann man das Ende der nordurfinnischen Phase ansetzt; als eine Art Termini-

nus ante quem kann einmal der Beginn der Differenzierung der frühen Dialekte des Finnischen angesehen werden und zum andern das Abklingen des bis ins Wepsische reichenden westfinnischen Einflusses.

Außer den Verbreitungsbildern, die das gesamte Nordostseefinnisch bedecken, sind zahlreiche Erscheinungen im Gebiet des Finnischen (sowohl West- als auch Ost-dialekte) und Karelschen, möglicherweise auch im Lüdischen und in den ingrischen Dialekten vorhanden, reichen aber nicht bis ins Wepsische. Im Bereich der Lexik gibt es über 200 autochthone neue Grundstämme (z. B. *estää* 'hindern', *nilkka* 'Knöchel', *rovio* 'Scheiterhaufen'). Diese Wortschatzschicht überlappt sich offenbar zeitlich mit der Schicht jener Wörter, die das gesamte Nordostseefinnisch umfassen: die finnisch-karelische Schicht ist im Durchschnitt jünger, doch gehören dennoch Elemente dazu, die ebenso alt sind wie die ältesten Bestandteile der nordosf. Schicht. — Zusätzlich zu den gemeinsamen Merkmalen der östlichen (karelisch-wepsischen) Sprachformen lassen sich solche Besonderheiten unterscheiden, die aufgrund ihrer heutigen Verbreitung (normalerweise sind es wenigstens die fi. Ostdialekte oder ein repräsentativer Teil davon + Karelisch) aufs Altkarelische zurückgeführt werden können, jedoch nicht im Wepsischen vertreten sind. Im Bereich der Lexik gibt es über 130 solcher Merkmale, darunter über 100 neue autochthone Wortstämme (z. B. *huttu* 'Brei', *solua* 'gleiten'). Natürlich sind derartige Merkmale im Durchschnitt jünger als die der vorangehenden Gruppe. Dennoch ist es offensichtlich, daß auch sehr alte Elemente dazugehören; besonders beachtenswert ist wohl *vehnä* als Bezeichnung für den Weizen mit Entsprechungen in den östlichen fiu. Sprachen.

Durch das Operieren mit zusammenhängenden Ursprachen ist man — wie im vorangehenden Heft erwähnt wurde — zu der Annahme gekommen, daß sich das Frühurfinnische seinerzeit (vielleicht ca. 1000 v. Chr.) in zwei Hauptdialekte aufgespalten hat: ins Urfinnische und Uralap-pische, woraufhin auf beiden Seiten u. a. eine Reihe eigener Lautwandel realisiert wurden. Eine derartige schroffe Differenzierung hat: ins Urfinnische und Uralap-pische, woraufhin auf beiden Seiten u. a. eine Reihe eigener Lautwandel realisiert wurden. Eine derartige schroffe Differenzierung mag aus geographischen Gründen etwas unerwartet anmuten. Weshalb kam es zu einer sprachlichen Trennung von Grenznachbarn, deren Dialekte bis dahin

weitgehend gleich waren, obwohl die Nachbarschaft offenbar noch andauerte?

Hierauf ist zu antworten, daß die sprachliche Differenzierung wie auch die Integrierung soziale Erscheinungen sind, die letzten Endes abhängen vom Grad des Zusammengehörigkeitsgefühls unter den Sprechern. Die den Uralappen vorangehende Dialektgemeinschaft war offenbar in vieler Hinsicht ein geschlossenes Ganzes: rassisch, kulturell und etwas auch bereits sprachlich hob sie sich von den übrigen Frühurfinnen ab. Der Unterschied verschärfte sich durch neue Erwerbszweige, die baltische und germanische Einflüsse mit sich brachten, sowie durch eine Gesellschaftsordnung germanischen Musters, die die Urfinnen erreichten. Die Gemeinschaft der Lappen wurde von diesen Veränderungen nicht betroffen. Gerade in solchen Verhältnissen, wo die allgemeine »Nachbarschaftsopposition« bewußt erlebt wurde, konnten die Lappen auch die sprachlichen Innovationen der Urfinnen leicht zurückweisen und ihre Sprache in eine andere Richtung gleiten lassen.

Andererseits sind auch schroffe Dialektgrenzen nicht unüberwindbar: es kommt zu Einwirkungen über die Grenze hinweg, auf der einen Seite oder auf beiden. Trotz der Trennung zur Zeit des Urfinnischen hat es zwischen dem Lappischen und dem Ostseefinnischen noch lange Kontakte gegeben. Das zeigt sich u. a. in Lehnwörtern, die aus dem Lappischen ins Finnische oder Karelische oder — in entgegengesetzter Richtung — aus dem Finnischen oder Karelischen ins Lappische übernommen wurden; oft zeugen auch andere sprachliche Merkmale für diese Beziehungen. Lassen sich nun aber Anzeichen dafür finden, daß die Kontakte trotz der Trennung zur Zeit des Frühurfinnischen ununterbrochen angehalten haben?

Wie Erkki Itkonen (1941a) ausgeführt hat, gehen zwei alte lappische Stammesnamen auf dieselben frühurfinnischen Wortstämme zurück wie einige ostseefinnische Stammesnamen. Es handelt sich um allgemeinlapp. *sabmäläs* 'Lappe' (Entsprechung zu fin. *hämäläinen* 'Bewohner der Provinz Häme') und das nur reliktiertig erhaltene *vuovjoš* (vgl. fi. *vatjalainen* 'Wote'). Dem Verf. nach könnten sie gerade die alte Verbreitung des Nord- und Osturfinnischen widerspiegeln: als Herren und Handelspartner der Lappen wären einerseits die alten Häme-Bewohner, andererseits die Osturfinnen aufgetreten, die

teils die Vorfahren der Woten waren.

In die gleiche Richtung weisen auch die alten Erbwörter. In der Nordgruppe der osfi. Sprachen und im Lappischen gibt es insgesamt an fünfzig alte gemeinsame Wörter, z. B. fi. *anoppi* 'Schwiegermutter', *appi* 'Schwiegervater', *jousi* 'Bogen', *joutsen* 'Schwan', *koppelo* 'Auerhenne', *lämsä* 'Lasso, Zugriemen', *nila* 'Bast, Innenrinde', *osua* 'treffen', *potkea* 'das Zugnetz ins Wasser lassen', *salko* 'Stange', *setä* 'Onkel', *sompa* 'Schneeteller (am Skistock)', *särkeä* 'zerbrechen', *tanner* 'Feld, Erdboden', *vasama* 'Pfeil', *vili* 'Neuschnee' und *äimä* 'Stopfnadel' mit ihren lappischen Entsprechungen. Von den Wörtern, die nur in den Fortsetzungen des Osturfinnischen und im Lappischen gemeinsam vorhanden sind, seien hier die folgenden aufgezählt: *konsa* 'wann', *kovva* 'Augenblick', *luokse, -na, -ta* 'zu, bei, von weg', *talja* 'Tierfell', *udella* 'nachfragen' und *yskä* 'Husten' (urspr. 'Schoß' bzw. 'Brust') mit ihren lappischen Entsprechungen; insgesamt gibt es ungefähr ein Dutzend solcher Fälle. Überzeugende Belege für spezifisch lappisch-südoestseefinnische Übereinstimmungen im Bereich der Lexik sind dagegen sehr schwer zu finden.

Auch im Bereich der Syntax, der Morphologie und der Lautlehre lassen sich Kriterien zur Unterstützung der Auffassung finden, daß die Uralappen gerade die Nachbarn der Nord- und Osturfinnen waren. Verf. nennt die folgenden urtümlichen Merkmale der Nordgruppe des Ostseefinnischen, die eine Übereinstimmung mit dem Lappischen aufweisen:

1. Die relikartige Verwendung des Lativs von Inf. I in einer Funktion, die heute allgemein dem Illativ des Inf. III zukommt: fi. *meni maata* 'ging schlafen', *pani saunan lämmitä* 'heizte die Sauna an'.

2. Die Verwendung des absoluten Instruktivs: fi. *istuu ristissä käsin* 'sitzt mit verschränkten Armen, d. h. legt die Hände in den Schoß', vgl. lp. *vulus öivii* 'mit hängendem Kopf'. (Dieses Merkmal gehört eventuell nicht in die Liste, denn eine ähnliche Verwendung existiert dialektal auch im Estnischen.)

3. Der produktive mit *-k* abgeleitete Typ der Frequentativverben (z. B. fi. *pu-reksia* 'kauen, knabbern'), während das Konditionalcharakter nicht *-ksi-* begegnet, wie in der Südgruppe des Ostseefinnischen, sondern *-isi-* (z. B. fi. *purisi* 'würde beißen'), dessen Element *-is-* wiederum identisch ist mit dem lappischen Potentialcharakter *-iŋ-*.

4. Der Komitativ auf *-ine(k)*, z. B. fi. *savisine saappaineen* 'mit seinen lehmigen Stiefeln'.

5. Der Genitiv Plural mit dem Charakter *i* (z. B. fi. *näiden* 'deren', *maiden* 'der Länder', *kalojen* 'der Fische', *lampaiden* 'der Schafe'), dem in der Südgruppe (und im wechselnden Umfang auch in den westlichen Teilen der Nordgruppe) Typen ohne *i* entsprechen, z. B. estn. *nende, maade, kalade, lammaste*. Es handelt sich dabei eigentlich um eine Kontamination, deren Faktoren der *i*-Genitiv lappischen Musters (*dai* 'deren', *gülii* 'der Fische') und der urfinnische Typ ohne *i* darstellen. Den größten Erfolg hatte diese Neubildung bei den verschiedenen Nomentypen in den östlichen Teilen der Nordgruppe; man kann sie somit bereits für das Osturfinnische annehmen (von wo aus sich auch ihre Verbreitung bis ins Wotische und Südestnische erklären kann).

6. Der Komparativtyp in den finnischen Westdialekten *parein, parei* 'besser' (vgl. u. a. lp. *ädnäg* 'viel', ?lpS *vuostagh* 'zuerst').

7. Der Superlativ (z. B. fi. *ylin* 'oberst' << **üleim*, lp. *buoremus* 'best' << **parajmus*) sowie seine Distribution und die der sog. Superlativadjektive (z. B. fi. *ylimmäinen* 'oberster', lp. *vuolemus* 'unterster').

8. Die deverbalen Ableitungen auf *-nta* ~ *-ntä*: fi. *haukunta* 'Bellen', *paisunta* 'Flut', lp. *râgâd* 'Brunstzeit (des Rentiers)'.

9. Die Expansion der *o*-Stämme in einige ursprünglich *a*-stämmige Verben, z. B. fi. *puno-* 'flechten, winden' (urspr. *puna-*; im Lappischen begegnet — dem urspr. Stand entsprechend — sowohl *bodnet* 'spinnen' als auch der neue Typus *bodnot* u. a. 'Garn um eine sich auflösende Seilende o. ä. wickeln'). In einigen, teils anderen Verben hat sich die *o*-Stämmigkeit auch in die Sprachen der Südgruppe des Ostseefinnischen verbreitet; das diesbezügliche Expansionszentrum hat deutlich in der Nordgruppe gelegen, wahrscheinlich bereits im Nordurfinnischen.

10. Die Diphthongierung der nichten langen Vokale (Ausgangspunkt vermutlich **ō*, **ō̄*, **ē* > *uo*, *yö*, *ie* in den finnischen Westdialekten; Erweiterungen einmal **ā*, **ā̄* > *oa*, *eä* im Alt Karelichen, zum andern **5*, **ē* > *oa*, *eä* nebst **ō*, **ē* > *uo*, *ie* im Uralappischen).

11. Der Stufenwechsel (betrifft im Nordurfinnischen ursprünglich nur die Obstruenten, mit geographischer Verbreitung Ausdehnung auch als Quantitätswechsel

des übrigen Konsonantismus und sogar des Vokalismus einerseits u. a. im Estnischen, andererseits im Lappischen).

Die alten Gemeinsamkeiten der Ostgruppe des Ostseefinnischen und des Lappischen sind teilweise in der vorangehenden Aufstellung enthalten (z. B. die Bildung des Gen. Pl.). Ferner können die folgenden Merkmale genannt werden:

1. Das produktive deverbale Reflexivsuffix **-de-* (lp. **-de̋ ~ *-de̋-*): fi. (ostdial.) *polttain* (< **polttaden*) 'ich verbrenne mich', lp. *luoivtadit* 'sich herabsenken, herabsinken'.

2. Eine lexikalisierte Besonderheit der Flexionslehre: die Lokalkasus von *kota* 'Lappenzelt' im Plural in der Bedeutung 'zu Hause', z. B. fi. (ostdial.) *kotiin* (Illat.), *kodissa* (Iness.), lpI *kōdi̋j̋p* (Illat.), *kodii̋n* (Iness.).

3. Das Ableitungssuffix fi. *-intima*, lpS *-diemie* zum Ausdruck der Halbverwandtschaft mit seinen Varianten: fi. (ostdial.)

emintimä ~ emintämä 'Stiefmutter', lpS *wuohp(ə)diemie* 'älterer männlicher Verwandter des Ehepartners (nicht Vater)'.

Im Bereich der Syntax, der Morphologie und der Lautlehre lassen sich dagegen ebenso schwer spezifische lappisch-südostseefinnische Übereinstimmungen finden wie im Bereich des Wortschatzes.

Die Beobachtungen, die auf sprachliche Kontakte zwischen Lappen und Osturfinnen hinweisen, wirken nicht besonders überraschend; man pflegt ja auch die Urheimat der Lappen im äußersten Nordosten der Urfinnen zu plazieren. Neu ist dagegen, daß auch Kontakte zwischen Nordurfinnen und Lappen als sehr wahrscheinlich angesehen werden können. Zu diesen Kontakten muß es in Finnland und zwar ausdrücklich in Westfinnland gekommen sein; gerade dorthin weist ja die Zusammengehörigkeit der Stammesnamen *sabmäläs* und *hämäläinen*.